

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Vojtěch Broný
Trestní právo ve starém Egyptě
Diplomová práce

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Trestní právo ve starém Egyptě vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 106 473 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 1. října 2023

Vojtěch Broný

Abstrakt

Práce se věnuje trestnímu právu ve starém Egyptě, a to jak v kontextu staroegyptského právního řádu jako celku, tak jednotlivým trestným činům a trestům za ně ukládaných. Samotný text práce se věnuje periodizaci a historii Egypta ve starověku, postavení panovníka a organizaci veřejné moci. Následně je podán výklad o staroegyptském právu jako takovém. Těžištěm práce je pojednání o trestním právu ve starověkém Egyptě jako celku a o jednotlivých trestných činech včetně jejich rozdělení na ty, které stát stíhal ze své vůle a na ty, které byly stíhány z iniciativy obětí. V závěru práce je dán prostor pro výklad o trestech. Cílem práce je poskytnout ucelený pohled na trestní právo ve starověkém Egyptě a zároveň na konkrétních příkladech ukázat, co bylo považované za natolik společensky škodlivé, že bylo potřeba zásahu státu. Zobecněním jednotlivých příkladů jsem došel k závěru, že trestní právo chránilo především stát, státní zřízení, náboženství a postavení vládnoucích vrstev společnosti. Naopak soukromým zájmům lidí nebyla poskytována taková ochrana, jako zájmům veřejným. Poškozený se musel sám domáhat nápravy před orgány veřejné moci. S tím souvisí i rozdílné trestání. Pachatelé trestných činů proti státu byli trestáni mnohem přísněji, většinou smrtí, propadnutím majetku apod., kdežto v případě trestných činů proti soukromým osobám se většinou jednalo o finanční náhradu vzniklé škody.

Abstract

The thesis focuses on criminal law in ancient Egypt, both in the context of the ancient Egyptian legal system as a whole, as well as individual crimes and the punishments imposed for them. The text of the thesis itself deals with the periodization and history of Egypt in antiquity, the position of the king and the organization of public authority. Subsequently, an account is given of ancient Egyptian law as such. The focus of the thesis is a discussion of criminal law in ancient Egypt as a whole and of individual crimes, including their division into those prosecuted by the state at its will and those prosecuted at the initiative of the victims. The thesis concludes with a discussion of punishments. The aim of the thesis is to provide a comprehensive view of criminal law in ancient Egypt and also to show through specific examples what was considered so socially

harmful that state intervention was needed. By generalizing from each example, I conclude that criminal law primarily protected the state, the state establishment, religion, and the position of the ruling classes of society. In contrast, the private interests of the people were not afforded the same protection as the public interests. The victim had to seek redress himself before the public authorities. This is related to the difference in punishment. The perpetrators of crimes against the State were punished much more severely, usually by death, forfeiture of property, etc., whereas in the case of crimes against private persons, the majority of the punishment was financial compensation for the damage suffered.

Klíčová slova

Starověký Egypt, Právní dějiny, Dějiny, Trestní právo

Key words

Ancient Egypt, Legal History, History, Criminal Law

Obsah

Úvod	8
1 Státní zřízení starověkého Egypta	10
1.1 Historický exkurz	10
1.2 Maat	12
1.3 Organizace státu	13
1.4 Soudnictví	19
2 Staroegyptské právo	22
2.1 Obecná charakteristika	22
2.2 Prameny práva	23
2.2.1 Právnícké prameny	23
2.2.2 Neprávnícké prameny	25
2.3 Jednotlivá právní odvětví	27
3 Trestní právo	29
3.1 Obecná charakteristika	29
3.2 Trestní právo dalších staroorientálních států	30
4 Trestné činy	32
4.1 Trestné činy proti králi a státu	32
4.1.1 Královražda jako projev vzpoury	32
4.1.2 Vykrádání hrobek a jejich znesvěcování	40
4.1.3 Trestné činy veřejných funkcionářů	44
4.2 Trestné činy proti jednotlivcům	46
4.2.1 Trestné činy proti životu a zdraví	46
4.2.2 Cizoložství a znásilnění	47
4.2.3 Krádež	49
5 Tresty	51

Závěr	54
Zdroje	57

Úvod

Trestní právo ve starém Egyptě jsem za téma své diplomové práce zvolil z několika důvodů. Primárním byl můj zájem o právní dějiny a dějiny obecně. Právo starověkého Egypta není v České republice nijak zvlášť frekventovaným tématem. Proto jsem se rozhodl právě pro Egypt, abych se zabýval něčím nepříliš okoukaným. Trestní právo jsem zvolil z prostého důvodu. Existuje k němu poměrně velké množství pramenů, ze kterých se dá čerpat. Z české provenience bych zmínil práci Michaely Knollové *Trestní právo starověkého Egypta a Chetitské říše. Komparativní studie*. Ta se věnuje porovnání trestního práva v obou státech. Nejprve se věnuje Egyptu, následně Chetitské říši a na závěr jejich komparaci. Z důvodu širšího záběru práce, která se věnuje dvěma právními řádům, nezbyl autorce prostor věnovat se některým jevům egyptského práva detailněji. Cílem mé práce je proto poskytnout přesnější pohled na trestní právo starého Egypta v kontextu jeho právního řádu jako celku. Zároveň by tato práce měla podat svědectví o lidském vnímání toho, co je špatné, a tudíž by mělo být trestným, a jak se v tom celém angažoval stát.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola se věnuje obecně dějinám a státnímu zřízení Egypta ve starověku. Mám za to, že bez základních znalostí obecných dějin nelze pochopit ani dějiny právní, proto je úplně první podkapitola věnována historickému exkurzu. Je v ní vysvětlena základní periodizace staroegyptských dějin, která je následně používána v celé práci. Zároveň je každé období stručně charakterizováno, aby si čtenář mohl další text práce zasadit do historického kontextu. Následující podkapitola se věnuje pojmu *maat*, který je nezbytné znát, pokud chceme studovat dějiny státu a práva v Egyptě. V další se věnuji státnímu zřízení starověkého Egypta. Pokusil jsem se vyhnout generalizacím, které by měly být platné pro celé období existence starověkého Egypta. Místo toho bylo mým cílem postihnout vývoj postavení krále, institucí, jednotlivých správních jednotek a jejich vztah k centru. Závěr první kapitoly je věnován organizaci soudnictví a jeho postavení v rámci státního aparátu.

Druhá kapitola je věnována obecně právu ve starém Egyptě. Nelze se věnovat jednomu právnímu odvětví, aniž bychom jej byli schopni zasadit do celkového kontextu. V této kapitole nejprve krátce charakterizují právo

v Egyptě. Dále se věnuji jeho pramenům, a to jak právnickým, tak i neprávnickým. Konec kapitoly jsem věnoval pojednání o ostatních odvětvích práva.

Následuje třetí kapitola, která se již věnuje trestnímu právu. Po obecném úvodu do trestního práva ve starém Egyptě je zařazena podkapitola věnovaná trestnímu právu v ostatních státech Blízkého východu, aby si čtenář mohl udělat obrázek o rozdílech, které staroegyptské právo odlišují od ostatních geograficky blízkých právních řádů. Čtvrtá kapitola věnující se trestným činům je rozdělena do dvou částí. První se věnuje trestným činům spáchaným proti státu a druhá trestným činům spáchaným proti jednotlivci. Toto rozdělení vyplývá z diametrálně odlišného přístupu státu k těmto dvěma kategoriím trestných činů. Zde se rozcházím s Michaelou Knollovou, která trestné činy takto nedělí. Z toho plyne i rozdílné pojetí jednotlivých trestných činů v našich pracích, např. trestný čin krádeže. Poslední kapitola je věnovaná trestání.

Pro svou práci jsem využil jak literaturu českou, tak i zahraniční. České tituly jsem použil především pro části věnující se obecně dějinám Egypta. Zahraniční literatura se hodila při psaní kapitol věnujících se přímo právu. Chtěl bych zde vyzdvihnout knihu *Veřejný život ve starověkém Egyptě* od akademika Františka Lexy. I když se jedná o titul vydaný téměř před sedmi desetiletími, byl mi nepostradatelným pomocníkem. Jedná se o překlady nápisů a papyrů ze staré egyptštiny do češtiny, které jsem tak mohl přímo citovat a zároveň jsem nebyl odkázán pouze na převyprávění textů v jiných zdrojích. Nutno říct, že pokud byla v anglickojazyčné literatuře zmínka o nějakém prameni, pak téměř pokaždé byl k nalezení právě u Lexy.

1 Státní zřízení starověkého Egypta

1.1 Historický exkurz

Egypt jako státní útvar vzniká po obou stranách Nilu a v jeho deltě při Středozemním moři. Dějiny starověkého Egypta se člení do vlád jednotlivých dynastií, které se označují pořadovým číslem podle toho, jak šly historicky po sobě. Dynastie se seskupují do větších historických období, která pokrývají delší časové úseky.¹

Prvním z nich je Archaická doba (3000-2800 př n. l.) charakterizovaná vznikem sjednoceného Egypta a ustálením panovnické moci. Vznik egyptského státu v této době nebyl doposud uspokojivě vysvětlen. Existuje větší množství teorií, např. že Egypt založila cizí dynastie z Asie či že Egypt vznikl z válečného konfliktu menších státních útvarů. Tradičně se uvádí, že Egypt vznikl sjednocením dvou království, Horního Egypta a Dolní Egypta.²

Po Archaické době nastává první období vzestupu staroegyptského státu, tzv. Stará říše (2800-2300 př. n. l.), která pokrývá období třetí až osmé dynastie.³ Stará říše je dobou konsolidace státu a zapuštění kořenů základů státní ideologie, která v Egyptě přetrvala až do jeho zániku. Zároveň se jedná o dobu stavitelů pyramid (nejznámější z nich postavili králové Džoser a Chufu) a s tím souvisejícím rozvojem pohřebního a zádušního kultu. Stavba pyramid a udržování zádušních chrámů byla finančně velice náročná záležitost, kterou si mohl dovolit jen hospodářsky silný a vnitřně stabilizovaný stát. Zároveň se tím stát postupně vyčerpával,⁴ což spolu s dalšími faktory vedlo k oslabení královské moci a rozpadu státu.⁵

Zánikem Staré říše nastává První přechodná doba (2300-2160 př n. l.). Z důvodu faktické nefunkčnosti centrální moci nabývali na významu místní správci. Zároveň se vlivem klimatických změn objevovaly hladové bouře a

¹ TRETERA, Jiří Rajmund. IN: SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 32-33.

² VERNER, Miroslav. IN: VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri. 2007, s. 13.

³ Tamtéž, s. 16.

⁴ Tamtéž, s. 17-19.

⁵ Tamtéž, s. 25.

obecně došlo k silným sociálním otřesům a rozkladu společnosti a oddělení Horního a Dolního Egypta.⁶

Po překonání krize První přechodné doby panovník Mentuhotep II. opět sjednocuje obě království v jedno a nastává tzv. Střední říše (2160-1758 př. n. l.). Za králů Střední říše se politická situace v zemi stabilizovala a centralizovala, došlo k obnovení obchodu se zahraničím a celkově k hospodářskému vzestupu země.⁷ Konec Střední říše byl poznamenán oslabením královské moci v důsledku rychlého střídání nevýznamných panovníků a současným postupným pronikáním kočovných asijských kmenů Hyksósů do delty Nilu, kteří nakonec vytvořili vlastní dynastii a ovládli Dolní Egypt, čímž nastává Druhá přechodná doba (1785-1580 př. n. l.).⁸

Vyhnáním Hyksósů z Dolního Egypta králem Ahmosem I. se Egypt zase spojil v jeden celek a nastalo období zvané Nová říše (1580-1085 př. n. l.).⁹ Do doby Nové říše spadá i vláda Amenhotepa IV., který později přijal jméno Achnaton. Vláda tohoto panovníka je spojená s do té doby ojedinělou a zároveň revoluční náboženskou reformou. Díky příznivé hospodářské situaci v Egyptě se dařilo i chrámům egyptských bohů, z nichž byl v té době nejvýznamnější Amon. Jeho kněží získávali obrovskou moc ve státě a začali se vymykat panovníkově kontrole. Achnaton se proto rozhodl zrušit Amonův kult a zavedl nové božstvo nazvané Aton. Ten byl znázorňován jako kruh s paprsky, tzv. sluneční kotouč.¹⁰ Ovšem po smrti Achnatona se novým králem stal mladý a nezkušený Tutanchaton, který pod vlivem Amonových kněží zavrhl Atonův kult a navrátil se k Amonovi. Na znamení této změny se přejmenoval na Tutanchamona.¹¹

Dále byla v Nové říši významná vláda Ramesse II., který Egyptu vládl téměř sedm desetiletí. Za jeho vlády Egypt dobyl oblasti Blízkého východu až po Sýrii, kde se střetl s mocnou říší Chetitů. Významnou se stala mírová smlouva mezi ním a chetitským vládcem Chattušilim II. Jedná se o nejstarší mezinárodní smlouvu na světě, která upravovala spojení mezi Egyptem a

⁶ Tamtéž, s. 25-26.

⁷ VACHALA, Břetislav. IN: VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie...*, s. 26-27.

⁸ Tamtéž, s. 29.

⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰ Tamtéž, s. 33-34.

¹¹ Tamtéž, s. 35.

Chetity a řešili územní spory, kvůli kterým se vedly války. Tato smlouva nebyla nikdy porušena.¹²

Konec Nové říše souvisí s nástupem doby železné v okolních státech. Egypt neměl zdroj železa, a tak ztratil svou technologickou výhodu v tom, že vlastnil měděné doly, protože železné náčiní (zbraně i hospodářské nástroje) je mnohem funkčnější než náčiní bronzové. Zároveň začala upadat panovnická moc a úměrně tomu začala růst moc Amonova velekněze. V důsledku dalších faktorů došlo znovu k rozpadu jednotného státu.¹³

Po konci Nové říše nastává Třetí přechodná doba, během které opět došlo k rozpadu Egypta na dva státy. V Horním Egyptě se moci chopili Amonovi kněží. Třetí přechodná doba postupně přešla v Pozdní dobu (1085-332 př. n. l.), kdy byl Egypt sjednocen Núbijci a následně obsazen Asyřany a Peršany.¹⁴ Z cizího područí Egypt osvobodil Alexandr Makedonský a vlády v zemi se chopil jeho generál Ptolemaios, který vytvořil poslední egyptskou dynastii, která vládla až do roku 30 př. n. l., kdy se z Egypta stala římská provincie.¹⁵

1.2 Maat

Chceme-li se bavit o právu ve starověkém Egyptě a o jeho státním zřízení vůbec, potom se musíme seznámit s pojmem *maat*. Jedná se o slovo s velmi širokým významem, které se nedá přesně přeložit. Zjednodušeně můžeme říct, že se jedná o jakýsi základní princip, řád světa, který byl základem státní ideologie ve starém Egyptě.¹⁶

V představách Egyptanů je *maat* harmonický řád světa. Řád, který světu dali bohové při jeho stvoření, ale který se vytratil a svět tudíž ztratil stabilitu danou bohy. V původním stavu věcí byl všeho dostatek, existoval společenský řád a spravedlnost, a právě tento stav označujeme jako *maat*. Přeneseně pak *maat* můžeme (mimo jiné) přeložit jako právo či spravedlnost. Opakem *maat* je *isfet*, který vyjadřuje zmatek a v podstatě vše negativní, co se v lidském světě

¹² Tamtéž, s. 36-37.

¹³ Tamtéž, s. 39.

¹⁴ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 28.

¹⁵ Tamtéž, s. 28-29.

¹⁶ BAREŠ, Ladislav. IN: VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie...*, s. 282-283.

objevuje. Dalo by se jednoduše říct, že se jedná o zlo, utrpení či bídu, ale i o zmatek.¹⁷

Z tohoto základního schématu vnímání světa starými Egypťany vyplývala základní funkce státu, jehož personifikací byl král. Touto funkcí bylo naplňování *maat* a potírání *isfet*. Stát ve spolupráci s bohy měl vracet na náš svět spravedlnost, hojnost, dobro atp., a zároveň se měl snažit minimalizovat bídu, utrpení a nespravedlnost ve společnosti.¹⁸

Z tohoto stručného vymezení *maat* je jasné, že jeho alespoň částečné pochopení je důležité pro další výklad o státu, tak především o právu ve starověkém Egyptě. Nejvíce se *maat* promítl do postavení panovníka a jeho poslání být spojnicí mezi naším světem a světem bohů, což také jeho postavení legitimizovalo. S tím souvisí i celkové pojetí práva a spravedlnosti, jak bude popsáno níže.

1.3 Organizace státu

K organizovaným lidským společenstvím na území Egypta dochází již v pravěku, kdy se lovci a sběrači usazují v údolí Nilu a stávají se z nich zemědělci. Jelikož bylo potřeba vybudovat a udržovat spolehlivý zavlažovací systém, díky kterému by se zúrodnila okolní poušť, bylo nutné, aby se od prvobytně pospolné společnosti přešlo k důmyslnějšímu systému občin.¹⁹ Ty se postupně spojovaly ve větší celky, kraje, které ve své základní podobě vydržely jako správní jednotky až do zániku staroegyptského státu.²⁰ Postupem času se vytvořila dvě království, Horní Egypt a Dolní Egypt, jež byla sjednocena někdy kolem roku 3000 př. n. l.²¹

Státním zřízením řadíme starověký Egypt mezi tzv. orientální despotie. Jednalo se o absolutistickou formu vlády, kdy veškerá moc ve státě byla svěřena do rukou jediného člověka. Ten svou moc vykonával prostřednictvím organizovaného úřednického aparátu. Zároveň byla v takovém státě osoba

¹⁷ ASSMANN, Jan. *Egypt. Theologie a zbožnost rané civilizace*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 15.

¹⁸ Tamtéž, s. 15-16.

¹⁹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 27-28.

²⁰ Tamtéž, s. 29.

²¹ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 33.

panovníka považována za boha, proto vedle úřednictva vzniká vlivný kněžský stav, který se taktéž účastní na správě státu.²²

Tímto panovníkem byl v Egyptě král. Božská podstata krále byla za prvních čtyř dynastií chápána tak, že se král stal bohem až korunovaci. Do té doby byl pouhým člověkem.²³ Pojetí královského božství bylo takové, že král se během intronizačních rituálů stal vtělením boha Hóra na zemi.²⁴ Od páté dynastie je představa taková, že král se bohem již rodí.²⁵ Král získával božství tím, že byl počat bohem Réem, z kterého se v období Nové říše stal splynutím s bohem Amonem bůh Amenré.²⁶

Toto rozdílné chápání božské podstaty krále se odráželo i ve vývoji královské titulatury. Zpočátku se před jménem panovníka uváděl titul Hór, který se později změnil na Syn Réův. V titulu krále se dále objevoval odkaz na původní rozdělení Egypta. Král byl totiž titulován jako král Horního Egypta a král Dolního Egypta.²⁷ Království byla čistě formálně na sobě nezávislá po celou dobu trvání egyptského státu. Taktéž státní instituce byli po formální stránce oddělené pro obě království. Ovšem v praxi se jednalo o silně centralizovaný stát, ve kterém tradiční rozdělení země na dvě části nehrálo roli a král vystupoval jako panovník jedné země. Běžně používaný výraz faraon pochází z řečtiny zkomolením názvu *per-ao* označující královský palác a od Nové říše i osobu krále.²⁸

Král byl ústřední postavou egyptského státu. Krále a stát lid potřeboval, protože bez krále nebylo možné komunikovat s bohy. To mohl pouze král, jako jeden z nich. Zároveň bez státního aparátu by král nemohl vůli bohů uvádět v realitu.²⁹ Vůle bohů byla na zemi realizována tím, že král naplňoval *maat*, a to dvěma způsoby. Prvně konáním náboženských obřadů a rituálů, při kterých uspokojoval bohy přinášením obětí a udobřoval zemřelé poskytováním

²² TUREČEK, Josef. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 21.

²³ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 65.

²⁴ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 34.

²⁵ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 67.

²⁶ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 34.

²⁷ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 65-66.

²⁸ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 33.

²⁹ ASSMANN, Jan. *Panství a spása: politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 40.

zádušních pokrmů a vydržováním jejich kultu.³⁰ Druhý způsob je světské nalézání spravedlnosti, tj, zaopatřování lidí, k čemuž mu slouží dvě božské síly. Poznání (*sia*) a rozhodné slovo (*hu*).³¹ Právo (*maat*) je zosobněno v králi, který jej v sobě nachází (*sia*) a následně vykonává (*hu*),³² čímž vnáší *maat* do našeho světa a tím potírá *isfet*. Z toho mimo jiné plyne to, že král se nemůže při nalézání práva mýlit, protože on je právo a jedině on jej může poznat a následně vykonat.

Jak již bylo řečeno, aby král mohl vykonávat výše uvedené světské i náboženské povinnosti, musel mít k dispozici byrokratický aparát, který mu pomáhal vše zvládat. V náboženské oblasti se jednalo o rozsáhlý systém chrámů spravovaný početnou a privilegovanou vrstvou kněžích, kteří měli na starost obstarávání jak zádušních, tak božských kultů. Nenáboženské uskutečňování *maat* bylo realizováno skrze úřednický aparát, na který král delegoval své pravomoci.³³

Hned pod panovníkem stál v mocenské pyramidě úředník, jemuž v moderní době říkáme vezír. Toto označení pochází z oblasti muslimských monarchií, ve kterých byl vezír prvním ministrem svého panovníka. Z důvodu podobnosti postavení a svěřených pravomocí s egyptským úřadem, se i jemu začalo říkat vezír.³⁴ Vezír zastupoval krále ve všech oblastech světské vlády, stál v čele státní administrativy, ostatní úředníci byli jeho podřízenými. Zároveň mu byla svěřena i soudní pravomoc, dozor nad veřejnými pracemi a státní finance.³⁵ Úřad vezíra se v průběhu dějiny vyvíjel. Vznikl pravděpodobně již v Archaické době za vlády třetí dynastie, ale pevně zakořenil až ve Staré říši a v různých obdobách přetrval až do zániku staroegyptského státu.³⁶ Zřejmě z důvodu nárůstu agendy a celkově složitosti státní správy, kterou by stěží mohl řídit jeden člověk se úřad vezíra v průběhu staletí rozdělil na dva úřady, ale nevíme, kdy přesně se tak stalo. Jeden vezír byl pověřen správou Horního Egypta a druhý správou Dolního Egypta, přičemž důležitější postavení měl ten druhý. V Pozdní době byl úřad vezíra nahrazen perským satrapou, jehož

³⁰ ASSMANN, Jan. *Egypt. Theologie a zbožnost rané civilizace*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 17.

³¹ Tamtéž, s. 16.

³² ASSMANN, Jan. *Panství a spása...*, s. 198.

³³ ASSMANN, Jan. *Egypt. Theologie a zbožnost...*, s. 16

³⁴ STRUDWICK, Nigel. *The Administration of Egypt in the Old Kingdom: The Highest Titles and their Holders*. London: KPI Limited, 1985, s. 300.

³⁵ VERNER, Miroslav. IN: VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie...*, s. 496-497.

³⁶ Tamtéž

postavení však bylo identické s postavením vezíra a zbytek byrokracie zůstal v rukou egyptských úředníků. Po dobytí Egypta Alexandrem Makedonským se satrapou stal jeho generál Ptolemaios, jehož potomci se následně stali králi.³⁷ Postavení vezíra záviselo na jeho schopnostech a na osobnosti jeho krále. Byli-li král slabý, potom byl držitel vezírského úřadu nejmocnějším mužem v zemi. I pokud byl král silný, byla pozice vezíra důležitá, protože byl spojnicí mezi králem a zbytkem státního aparátu. Královy rozkazy se prováděly skrze osobu vezíra.

V počátcích Staré říše, tj. za vlády čtvrté dynastie, se upevnila pozice krále a byla definována podoba jeho postavení ve společnosti, čímž byly položeny základy státní ideologie, která přetrvala po zbytek dějin Egypta ve starověku. Současně s tím byly vytvořeny správní instituce, které umožňovaly králi spravovat zemi a tím naplňovat jeho poslání. Zprvu nejdůležitější úřady (to znamená i úřad vezíra) drželi nejbližší královi příbuzní. To umožňovalo králi vládnout efektivně z jednoho centra a mít pod kontrolou celou úřednickou hierarchii. To se změnilo během páté a šesté dynastie, kdy se do nejvyšších pozic začali dostávat osoby nekrálovské krve, čímž se původní jednota státní správy začala drolit a zároveň se úřady začaly dědit, což systém dále nahloďovalo. Jednotliví úředníci získávali díky svému postavení značné prostředky ve formě naturálních dávek a začali sledovat své vlastní zájmy místo zájmů státu a společnosti jako celku. To vedlo k úpadku státu, který vyvrcholil zánikem Staré říše během První přechodné doby.³⁸

Územní správa Egypta se začala utvářet již v Archaické době a její konkrétní podoba je nejasná z důvodu nedostatku písemných pramenů.³⁹ Jisté je, že ve Staré říši se již panovník a jeho úředníci mohli opřít o určitou strukturu moci po celém území státu. Ještě nemůžeme hovořit o čistě státní administrativě, protože král a jeho úředníci byli při výkonu správy často odkázáni na místní vládcy. Jejich původ, postavení a vztah ke královskému dvoru je

³⁷ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 75-76.

³⁸ BÁRTA, Miroslav. Egyptian Kingship during the Old Kingdom. IN: HILL, Jane, JONES, Philip, MORALES, Antonio (eds.). *Experiencing Power, Generating Authority. Cosmos, Politics, and the Ideology of Kingship in Ancient Egypt and Mesopotamia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2013, s. 274-275.

³⁹ MORENO GARCÍA, Juan Carlos. Building the Pharaonic State: Territory, Elite, and Power in Ancient Egypt in the 3rd Millennium BCE. IN: HILL, Jane, JONES, Philip, MORALES, Antonio (eds.). *Experiencing Power, Generating Authority. Cosmos, Politics, and the Ideology of Kingship in Ancient Egypt and Mesopotamia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2013, s. 191.

předmětem mnoha debat. Lze se ale důvodně domnívat, že panovník vytvářel síť královských sídel na strategických místech země, jejichž správu často svěřoval místní elitě, jejíž vliv v oblasti byl zřejmě nezanedbatelný. Správa tak stála do jisté míry na neformálních vztazích mezi místními vládci a králem. Král budováním chrámů a jejich finančním zabezpečením šířil kult dvora v celém státě a zároveň tím budoval střediska královské moci a přítomnosti v provinciích. Zároveň král sňatkovou politikou a udílením různých privilegií místním vládcům získával jejich loajalitu.⁴⁰ Postupem času se místní vládcí=správci stali plně závislími na králi a jeho moci, čímž se utvořil jednotný, silně centralizovaný stát. Takto vzniklé územněsprávní jednotky nazýváme *nomy* a jejich správce *nomarchy*. Každý *nom* měl vlastní název a symboly, přičemž tento systém se ustálil za vlády páté dynastie a přetrval v nezměněné podobě až do dobytí Egypta Římany.⁴¹

V době oslabení centrální moci z důvodu její fragmentace mezi vrstvu úřednické „nobility“ si zároveň začali i *nomarchové* počínat stále více nezávisle na ústředí, což dále podryvalo jednotu státu a napomohlo ke konci Staré říše.⁴² Za První přechodné doby sice formálně vládli králové sedmé a osmé dynastie, ale fakticky neměli žádnou moc a skutečnými vládci Egypta byli *nomarchové* ve svých *nomech*.⁴³ Králové období Střední říše sice obnovili jednotu Egypta a centralizovali opětovně moc do rukou krále, ale nepodařilo se jim úplně potlačit význam *nomarchů*, kteří si stále drželi své pozice. Na rozdíl od Staré říše totiž *nomarchové* drželi svůj soukromý majetek a nebyli odkázaní na bohatství, které by získávali od krále, proto si mohli dovolit jednat ve styku se dvorem sebevědoměji. Po celou Střední říši můžeme sledovat snahy jednotlivých panovníků zlomit tuto nezávislost *nomarchů*, avšak neúspěšně.⁴⁴

Ve Střední říši se plně rozvíjí koncept *maat*. Po zkušenosti s rozpadem Staré říše a chaosu První přechodné doby se králové snaží vytvořit co nejpevnější stát. Základem státní ideologie bylo, že Stará říše přestala naplňovat *maat*, čímž dopustila, aby se šířil *isfet*. Proto byla potrestána

⁴⁰ Tamtéž, s. 193-194.

⁴¹ VAN DE MIEROOP, Marc. *A History of Ancient Egypt*. 2. vydání. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2021, s. 40.

⁴² Tamtéž, s. 84-85.

⁴³ TRIGGER, B. D. a kol. *Starověký Egypt: Dějiny společnosti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2005, s. 104-106.

⁴⁴ VAN DE MIEROOP, Marc. *A History of Ancient Egypt...*, s. 102-103.

rozpadem a s ní i celá společnost. Ta neměla stát, který by jí zajišťoval řád, a tak jí vládl chaos a všude nastal společenský rozklad. Proto byla Střední říše až posedlá tím, aby vytvořila co nejsilnější centrální vládu a mohla v zemi udržovat nastolený řád. Stát byl jakousi záchranou institucí, která zajistí, aby společnost opět neovládla *isfet*.⁴⁵

Střední říše zanikla mimo jiné pod nájezdy Hyksósů, kteří ovládli Dolní Egypt. Jejich vypuzení hornoegyptskými vládci považujeme za počátek Nové říše. Nová říše byla opravdovou říší, protože dobyla a ovládala původně neegyptské oblasti, především Levantu. Důvodem byla preventivní obrana, protože Hyksósové přišli z těchto končin. Proto se Egypt snažil omezit budoucí invazi na minimum tím, že jemu nebezpečné oblasti ovládal.⁴⁶ Správa říše na místní a regionální úrovni zůstala nezměněná, ale na centrální úrovni došlo ke změnám, i když systém stále vycházel z předchozích modelů. Důležitým novým prvkem se stala stálá armáda, která byla potřeba k neustálým vojenským výbojům. Ta byla podřízena králi, čímž byla posílena jeho pozice v celém systému, protože se nemusel opírat pouze o loajální úřednictvo.⁴⁷

Z období Nové říše již máme prameny, které poměrně dobře dokumentují centrální správu i strukturu územní správy. Správa na ústřední úrovni se dělila na tři hlavní větve. Na královskou rodinu, správu dobytých území a samotnou vnitřní správu Egypta. Královská rodina byla nejméně vlivnou větví, její členové nebyli držiteli žádných úřadů. Účelem bylo členy rodiny držet co nejdále od moci a tím eliminovat možnost spiknutí a převratu. Správa dobytých území byla svěřena guvernérům, kterým byli podřízeni místní vládci a jejich úřednictvo. Obecně guvernér nezasahoval do vnitřních záležitostí porobených národů a v podstatě se nejednalo o nijak mocný úřad. Vnitřní správa se rozpadla do čtyř oblastí. Správa vojska, jehož velením král většinou pověřil následníka trůnu. Dále se jednalo o správu královských statků, která byla oddělena od ostatní správy. Jednalo se o osobní majetek krále a zároveň o zdroj jeho bohatství. Náboženská správa byla vykonávána tak jako dřív kněžími jednotlivých chrámů. Fakticky stál v čele kněžské vrstvy velekněz Amonova chrámu, protože v Nové říši se Amon stal hlavním bohem Egypta. Zbývá státní

⁴⁵ ASSMANN, Jan. *Panství a spása...*, s. 213.

⁴⁶ TRIGGER, B. D. a kol. *Starověký Egypt: Dějiny společnosti...*, s. 187.

⁴⁷ Tamtéž

správa zahrnovala spravedlnost, veřejný pořádek, veřejné práce či výběr daní a organizaci zemědělských prací. Jak bylo řečeno výše, úřad vezíra se rozpadl na dva oddělené úřady a nadále jim podléhala jen tato poslední čtvrtá oblast zbylé vnitřní správy.⁴⁸

Třetí přechodná doba a Pozdní doba jsou charakterizovány politickým i mocenským rozkládáním státu. Ale podoba správy zůstala po většinu této doby překvapivě stabilní a funkční.⁴⁹ Jak již bylo napsáno výše, po dobytí Egypta Peršany byl úřad vezíra nahrazen perským satrapou, jemuž však podléhala čistě egyptská správa, která byla natolik výkonná a efektivní, že nebylo třeba ji nahrazovat. Za vlády Ptolemaiovců byl Egypt spravován odděleně pro osadníky přicházející z Řecka a pro původní egyptské obyvatelstvo. Vznikala řecká města s vlastní samosprávou po vzoru *polis*, zatímco domorodé obyvatelstvo bylo spravováno tradičním způsobem.⁵⁰

1.4 Soudnictví

Král byl nejvyšším soudcem v zemi, což vyplývalo z jeho postavení vykonavatele *maat*. Jeho úkolem bylo přinášet na zemi spravedlnost a zaopatřovat svůj lid. Ovšem král svou soudní pravomoc nevykonával přímo, ale skrze různé soudní orgány v čele s vezírem. Sám rozhodoval pouze v pro něj důležitých případech nebo zřizoval speciální soudy pro jedno konkrétní soudní řízení.⁵¹ Ve starověkém Egyptě tedy nelze hovořit o nezávislosti soudní moci ve smyslu institucionálním.

Nejvíce pramenů se dochovalo z Nové říše. Soudnictví v té době bylo organizováno na místní úrovni, kde byla soudní moc svěřena radám, které se nazývaly *qenbet*. Tyto rady měly na starost obecně správu svěřené lokality, dnešními slovy by se dalo říct, že se jednalo o jakási obecní zastupitelstva. Organizovaly veřejné práce v rozsahu jim svěřené, dohlížely na veřejný pořádek a bezpečnost, a právě také vykonávaly činnost soudů. *Qenbet* byl tvořen nejvýznamnějšími muži dané lokality, většinou hodnostáři, ale i osobami,

⁴⁸ Tamtéž, s. 188-192.

⁴⁹ Tamtéž, s. 229-230.

⁵⁰ BAREŠ, Ladislav. IN: VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri. 2007, s. 50-51.

⁵¹ SCHELLE, Karel. IN: SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 62-63.

kteře nezastávaly veřejný úřad. Sezení se povinně účastnil písař. Z pramenů lze dovodit, že pokud se ve stejné věci konala tři řízení a žalovaný byl pokaždé odsouzen, a přesto nesplnil uloženou povinnost, potom rada jednala v rozšířeném složení a čtvrtého řízení se účastnili i hodnostáři původem mimo dotčenou lokalitu. To mělo zvýšit prestiž rady. Vedle místních rad vykonávaly soudní pravomoc i chrámy, které taktéž vytvářely soudní rady tvořené po vzoru *qenbet*. Ty měly pravomoc nad svými podřízenými osobami a byly tvořeny kněžími. Jinak jejich postavení bylo srovnatelné se světskými radami. Vedle místních rad existoval i tzv. Velký *Qenbet*, který fungoval v sídle krále a byl něco na způsob nejvyššího soudu. Velký *Qenbet* řešil právně i skutkově složité případy, jako vylupování královských hrobek nebo spory týkající se nemovitostí. Předsedal mu vezír a dále byl tvořen nejvyššími hodnostáři královského dvora.⁵²

Zdá se, že fakticky nejvýznamnější osobou na soudě byl písař, který průběh jednání zapisoval, ale fungoval i jako doručovatel, žalobce a vykonavatel a v některých případech jednání i předsedal. Mimo soudní agendu se před písařem ověřovaly listiny nebo prováděla právní jednání, která písař potvrzoval (jako naši notáři). U místních rad byl písař zástupce krále a měl dohlížet na zákonný postup v řízení. Při zjištění nedostatků nebo odhalení případů spadajících pod pravomoc Velkého *Qenbetu* písař vyrozuměl přímo vezíra, který ve věci dále jednal. Tím byla zajištěna kontrola centrální vlády nad celým územím Egypta.⁵³ Podobně u Velkého *Qenbetu* figuroval královský písař, jehož postavení bylo obdobné postavení lokálních písařů. Z pověření vezíra také vedl vyšetřování nejvýznamnějších kauz a vedl místní šetření, o nichž podával hlášení vezírovi a jeho prostřednictvím celému soudu. Královský písař byl přímo odpovědný králi, nikoli vezírovi. Tím byla zajištěna královská kontrola nad tímto tělesem.⁵⁴

V době Ptolemaiovské se soudnictví rozdělilo na dvě větve. Pro domorodé egyptské obyvatelstvo byly určeny soudy, které se řecky nazývaly *laokritai*. Ty soudily dle domácího práva. Vedle těchto egyptských soudů

⁵² 1) ALLAM, S. Egyptian Law Courts in Pharaonic and Hellenistic Times. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online], 1991, roč. 77, s. 109-127 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3821957>. s. 110-111.

⁵³ Tamtéž, s. 112-113.

⁵⁴ Tamtéž, s. 114-115.

existovaly také soudy pro řecké kolonisty, kterým se říkalo *chrématistai*. Ty soudily dle práva řeckého. Nejvyšší soudní moc stále nominálně držel král, ale soudní moc vezíra přešla na úředníka zvaného *strategos*, který nahradil správce kraje a k němuž bylo možné podat odvolání jak domácího, tak řeckého soudu.⁵⁵

⁵⁵ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad ...*, s. 83.

2 Staroegyptské právo

2.1 Obecná charakteristika

Jak jsem již napsal v předchozí kapitole, právo ve starém Egyptě úzce souviselo s pojmem *maat* a tím pádem i s náboženstvím a králem. *Maat* neznamená pouze právo, ale i spravedlnost či řád daný bohy. Tudíž co bylo ve shodě s vůlí bohů, muselo nutně být i spravedlivé a po právu. Tuto vůli bohů nalézal král, jelikož byl jedním z nich. Tudíž jakékoliv rozhodnutí panovníka bylo právem a nebylo možno jej kritizovat, protože se jednalo o projev božského řádu.

Starověcí Egyptané měli jiné pojetí spravedlnosti než pozdější západní tradice. Vše se odvíjelo od představy, že když byl svět stvořen, bylo všeho dost pro všechny. Nikdo netrpěl nedostatkem. Tento ideální původní stav ovšem v průběhu věků vymizel a zůstal pouze ve světě bohů, kdežto ve světě lidí se rozmohla nerovnost. Mocní a bohatí se mají dobře na úkor slabých a chudých. Úkolem krále je zajistit, aby tato nerovnost byla odstraňována a aby se svět přibližoval ideálnímu světu bohů, tak jako tomu bylo dřív. Proto není spravedlivá ochrana majetku, ale ochrana slabého proti mocnému. Proto soudce v představách Egyptanů není nestranný rozhodce, ale zachránce slabší strany proti zvůli silnějšího a mocnějšího. Z tohoto pohledu se zdá, že král jednal spravedlivě, pokud nejednal (z našeho pohledu) podle práva, ale naopak jej ignoroval, a to za účelem ochrany slabého, čímž naplňoval *maat*.⁵⁶ Ovšem jak bylo řečeno, král nemohl jednat protiprávně, protože pouze on byl schopný právo poznat a uvést v život. Proto, když nastoloval (sociální) spravedlnost, jednal zároveň po právu a v souladu s přáním bohů.

Základní představu, co bylo spravedlivé, si můžeme udělat při čtení staroegyptské literární památky Stížnosti výmluvného venkovana z doby Staré říše, která vypráví příběh chudého venkovana Chunanupa, jenž jde do města prodávat zboží. Po cestě je ovšem oloupen Nemtejnachtem. Chunanup se jej nejprve snaží přesvědčit, aby mu věci vrátil a když neuspěje, tak se vydá do města za vrchním správcem Rensim, který je zároveň nadřízeným Nemtejnachta. Chunanup přesvědčuje Rensiho pomocí série dlouhých řečí, ze

⁵⁶ ASSMANN, Jan. *Panství a spása* ..., s. 44-45.

kterých se právě můžeme dozvědět, co bylo považováno za spravedlnost. Chunanup mimo jiné říká že:

„Jelikož jsi otcem sirotkovi, manželem vdově, bratrem rozvedené ženě a suknicí tomu, kdo nemá matku, dej, abych tvé jméno povýšil v této zemi na všechny dobré zákony!⁵⁷ ... rozhodčí je lupičem; ten který by měl odstraňovat bídu, ji přikazuje nastolovat; město si je vlastní záplavou a ten, který by měl trestat zlo, provádí zločiny.“⁵⁸

Z těchto ukázek můžeme vyčíst, že spravedlivý byl ten člověk, který se zastal slabších (vdovy a sirotci) a pokoušel se nastolovat blahobyt. V části, kde Chunanup přichází prosit za Rensim se píše:

„Vůdce oprostěn od chamtivosti, velmož oprostěný od podlosti, který potírá lež, podporuje pravdu a přichází na hlas volajícího. Mluvím a ty slyšíš. Konej pravdu, chválený, kterého chválí chválení. Odstraň moji bídu.“⁵⁹

Tento úryvek koreluje s Assmannovým názorem, že soudce byl pro prostý lid spíše zachránce, Chunanup za ním přišel, aby odstranil jeho bídu, ne aby našel právo. K pojmu spravedlnosti se váže následující:

„Skutečnou rovnováhou (v) zemi je konání spravedlnosti.“⁶⁰

Tedy spravedlnost není o ochraně subjektivních práv, ale o rovnováze (řádu), která má panovat na zemi. Příběh dopadne tak, že Rensi po poradě s králem zabaví veškerý Nemtejnachtemův majetek a předá jej Chunanupovi.

2.2 Prameny práva

2.2.1 Právnícké prameny

Na rozdíl od jiných starověkých kultur se nám v Egyptě dochovalo poměrně málo čistě právníckých památek. Nedochoval se žádný ucelený zákoník, jakým byl babylonský Chammurapiho zákoník nebo Zákon dvanácti desek v Římě. Proto je naše poznání práva ve starém Egyptě značně omezené, ale to neznámá, že by neexistovali vůbec žádné právní památky.

⁵⁷ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992, s. 63.

⁵⁸ Tamtéž, s.64

⁵⁹ Tamtéž, s. 63-64.

⁶⁰ Tamtéž, s. 65.

Máme záznamy, že Egyptané měli mít psané zákony, kterým se říkalo *hepy*, ale žádný z těchto zákonů se nám nedochoval. Zmiňuje se o nich Diodoros Sicilský, který žil v prvním století našeho letopočtu.⁶¹ V jeho svědectvích se dočteme, že při soudním jednáním leželo před vrchním soudcem (tj. vezírem) veškeré právo sepsané v osmi svitcích.⁶² V Epuverově líčení zkázy Staré říše se můžeme dočíst následující:

„Vskutku, zákony [ze] soudní síně byly vyházeny ven, šlape se po nich na veřejných místech, spodina je trhá na ulicích.“⁶³

Z tohoto úryvku se dozvídáme, že psané zákony by měly existovat již za Staré říše, tedy celá dvě tisíciletí před Diodorem. Problémem ovšem je, že se žádný zákon nedochoval, ani žádný jeho fragment, pouze zmínky o nich.

Jednou z možností je, že svitky papyru, nebo kůží neodolaly zubu času a jsou nenávratně zničeny. Ovšem je těžko představitelné, že by texty takové důležitosti nebylo alespoň částečně zaznamenány na trvalejší materiál. Druhou možností je, že nic takového, jako psaný zákon neexistovalo. Zákonem byl sám král, který svou moc nehodlal omezovat zákonodárnou aktivitou svých předchůdců.⁶⁴ Assmann si spíše myslí, že pojmem *hep* se označoval králův příkaz, dnes bychom řekli edikt. Tyto příkazy upravují záležitosti konkrétního chrámu, regionu, osoby či organizují státní správu. Příkaz měl bezesporu sílu zákona, ovšem většinou upravoval určitou záležitost, téměř nikdy nebyl obecný. Zároveň se královy příkazy vždy věnují oblasti veřejného práva, proto se lze domnívat, že soukromé právo bylo upraveno obyčejovým právem. V průběhu času se některé z těchto příkazů staly základem jakéhosi společného práva pro celou zemi a soudy v případech obdobných případům, které řešil již vydaný příkaz rozhodovaly podle znění těchto příkazů.⁶⁵ Proto bychom mohli říct, že pojmem zákon bylo myšlené spíše právo v světském slova smyslu. Jak již bylo řečeno, právo se egyptsky řeklo *maat*, ale z předchozího výkladu plyne, že se

⁶¹ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 30.

⁶² MAY, Larry. *Ancient Legal Thought: Equity, Justice, and Humaneness From Hammurabi and the Pharaohs to Justinian and the Talmud*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 26.

⁶³ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 12.

⁶⁴ ASSMANN, Jan. *Panství a spása ...*, s. 196.

⁶⁵ Tamtéž, s. 199-200.

jednalo o termín spíše náboženského charakteru. Právo tak, jak jej chápeme my, by se nejspíš v Egyptě nazývalo *hep*, tedy zákon.⁶⁶

Ze Staré říše se dochovaly příkazy králů Nefererkarea a Pepiho I. První z nich se týká právní ochrany chrámového majetku a jeho kněžích, král zakazuje pod hrozbou přísného trestu, aby kdokoliv využíval chrámový majetek nebo aby odváděl na práci kněží či poddané z tohoto chrámu.⁶⁷ Pepiho příkaz osvobozuje dvě města v nichž se nachází pyramidy krále Snofrua od jakýchkoliv služeb pro státu. Tzn. od povinnosti platit daně, odvádět muže do vojska či posílat chlapce do měděných dolů apod.⁶⁸ Z Nové říše máme mimo jiné dochován rozkaz krále Thutmose I., kterým oznamuje správci jižních zemí, že nastoupil na trůn a dává pokyny, aby se mu obětovalo a aby přísahy byly stvrzovány jeho jménem.⁶⁹ Další právní památkou jsou tzv. Haremhebovy zákony, což je fakticky jen další královský příkaz. Haremheb vládl po dlouhém období slabé centrální vlády a jeho dekret měl za cíl obnovit disciplínu státní správy, aby mohl být obnoven efektivní výběr dávek do královské pokladny.⁷⁰

Vedle královských příkazů se nám dochovaly i různé zápisy ze soudních jednání, písemné žaloby jednotlivců nebo závěti a různé smlouvy. Mezi důležitý pramen patří soudní zápis z Nové říše o harémovém spiknutí proti králi Ramessovi III., který se věnuje vyšetření vraždy Ramesse III. a pokusu o provedení převratu. Spiknutí vyšetřoval zvláštní soudní tribunál ustanovený následníkem Ramessem IV.⁷¹

2.2.2 Neprávnícké prameny

Za neprávnícké prameny můžeme označit veškeré dochované literární památky, jejichž obsah se nějakým způsobem dotýká práva. Mezi nejvýznamnější z těchto děl řadíme tzv. naučení. Jedná se o specifický literární

⁶⁶ Michaela Knollová zastává názor, že v Egyptě existovaly psané zákony. Svůj názor opírá o Diodora a fragment z Epuverova líčení. Dále uvádí příklady zákonů z ptolemaiovské doby, zde ovšem přiznává, že se již nejednalo o kodifikaci egyptského práva, ale o právo určené jak Egyptanům, tak Řekům. Viz: KNOLLOVÁ, Michaela. *Trestní právo starověkého Egypta a Chetitské říši. Komparativní studie*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2012, s. 18-19.

⁶⁷ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 22-23.

⁶⁸ Tamtéž, s. 24-25.

⁶⁹ Tamtéž, s. 48-49.

⁷⁰ TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni: zločin a trest ve starém Egyptě*. Praha: Metafora, 2001, s. 32-33.

⁷¹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad ...*, s. 83.

žánr staroegyptského písemnictví mající podobu rad, které dává otec svému synovi. Starý moudrý muž poučuje svého mladého nevyzrálého syna o tom, jak správně žít, čehož dosáhne tím, že bude naplňovat *maat*. Zároveň se často jedná o rady, které dává panovník či vysoký hodnostář svému nástupci. V takovém případě se jedná o návod, jak správně vládnout. Účelem těchto naučení bylo podat výklad o tom, co je správné a jak by se měl úředník, potažmo panovník, chovat a naopak, která jednání jsou špatná. Naučení zřejmě fungovala i jako učební pomůcky v písarských školách.⁷² Proto je řadíme mezi významné prameny poznání staroegyptského práva, protože z nich můžeme vyčíst, co mělo být po právu a mezi řádky i to, co po právu nebylo, ale v praxi se vyskytovalo. Nejstarší dochovaná naučení pochází již z doby Staré říše, ale jejich obliba byla vysoká po celou dobu trvání egyptské státnosti. Proto se nám jich dochovalo velké množství v různých opisech.⁷³

Mezi další prameny můžeme zařadit životopisy jednotlivců, které nacházíme v jejich hrobkách. Většinou se jednalo o významné úředníky, kteří se snaží legitimizovat své počínání na zemi a ospravedlnit se před božím soudem. Je zajímavé, že majitelé hrobek se nechlubili tím, co v životě udělali dobrého, ale tím, co neudělali špatného. Jedná se o negativní výčet toho, co neudělali a tím naplňovali *maat*. Tyto činy, jichž se nedopustili vyplývají z tzv. knih mrtvých, které tvořili jakési průvodce pro zemřelého po světě mrtvých. Zemřelý po smrti předstoupil před boží soud, který rozhodl o jeho dalším osudu. Právě před tímto tribunálem musel nebožtík vyjmenovat 82 skutků, jichž se nedopustil.⁷⁴ Přesto že se jedná o normy sociální a nikoli právní, můžeme si z nich složit obrázek toho, co bylo společensky žádoucí a k ochraně jakých zájmů byly určeny právní normy.

Za prameny lze považovat i další literární památky jakými byly různé prozaické texty. Do této skupiny patří již citované Epuverovo líčení zkázy Staré říše, ve kterém autor popisuje, jak vypadal rozklad státu během První přechodné doby, a právě mezi řádky můžeme číst o právním myšlení starých Egyptanů. Další památkou jsou již vylíčené Stížnosti výmluvného venkovana,

⁷² VACHALA, Břetislav. *Moudrost ...*, s. 6-8.

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ ASSMANN, Jan. *Panství a spása ...*, s. 211.

kteřé pojednávají o útisku a nespravedlnosti páchaných na porobeném zemědělném lidu.

2.3 Jednotlivá právní odvětví

Právo ve starém Egyptě upravovalo různé oblasti lidského života, ale Egypťané samotní jej nijak netřídili. Ale podle povahy jednotlivých norem můžeme rozlišit jednotlivá právní odvětví, která jsou podobná našemu dělení. Předně můžeme rozlišit normy mající veřejnoprávní charakter a normy mající charakter soukromoprávní. Mezi oblasti veřejného práva můžeme zařadit ty normy, které vykazují charakter ústavněprávní a správní, organizují stát a výkon veřejné moci. Dále sem řadíme normy finančněprávní. Egypt byl po hospodářské stránce velmi vyspělým státem a problematice daní byla věnována velká pozornost. Jednotlivá pole byla přesně vyměřena a na základě každoročních záplav byla stanovena přepokládaná úroda a z ní vypočtena výše dávek odváděných státu. Zároveň byla stanovena daň z hlavy. Za účelem jejího výběru byla organizována pravidelná sčítání lidu. Stát tak měl přehled o stavu populace a její celkové skladbě. Dalšími veřejnoprávními odvětvími byla správa zemědělství a veřejných prací.⁷⁵

Soukromoprávní normy řeší v první řadě postavení osob. Dále jsou zde normy týkajících se věcí, závazků, rodiny a dědického práva. Osoby se v Egyptě ještě nedělily na fyzické a právnícké, jak to známe z dnešního právního řádu. Lze polemizovat, do jaké míry fungovaly kraje jako nezávislé korporace, protože k tomu nemáme dostatek pramenů, ale můžeme se domnívat, že svou právní nezávislost nabývaly v dobách, kdy státní moc procházela krizí. Jistou podobu právníckých osob měly zádušní nadace. Chrám boha Amona byl v Nové říši taktéž považován za právně nezávislou entitu. Moc Amonova chrámu postupem času rostla do té míry, že Amonovi kněží se stali nikomu nepodléhající vrstvou společnosti. Amonův velekněz se stal postupně dědičnou funkcí a v Pozdní době se dokonce prohlásili za krále celého Egypta.⁷⁶ Fyzické osoby se dělí do několika skupin, přičemž základní je dělení na svobodné a otroky. Pojem svobodní je ovšem dosti nepřesný a zavádějící.

⁷⁵ ŽÁBA, Zbyněk. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 35-36.

⁷⁶ Tamtéž, s. 37-38.

Jedinou právně opravdu svobodnou osobou byl král, který byl omezen pouze státní ideologií vyplývající z náboženství. Jelikož byl však král také bohem, tak náboženské představy formuloval on (byl-li dostatečně silný), o čemž svědčí případ krále Achnatona a jeho náboženské reformy. Proto lze pochybovat o úplné platnosti tohoto omezení královské svobody. Otroci byli v postavení dobytka. Neměli žádná práva a byli předmětem vlastnictví, a to buď státního, soukromého nebo chrámového. Za Nové říše se jako na otroky začalo pohlížet i na nejchudší vrstvy společnosti. Za svobodné můžeme označit to obyvatelstvo, které nebylo zotročeno. Jednalo se o osoby podřízené králi (tj. státu), které měly určitá práva, např. na soudní ochranu.⁷⁷

S osobním stavem souvisejí i právní normy upravující věci rodinné, především manželství. Z pramenů se nezdá, že by manželství bylo upraveno nějak detailně. Nebyly zakázány sňatky mezi blízkými příbuznými, třeba mezi sourozenci. Mnohoženství nebylo běžné, bylo vyhrazeno pouze královské rodině. Oproti tomu harém nebyl institucí nijak výjimečnou. Záleželo na schopnostech a majetku daného muže, kolik společnic uživil. Není dochovaný žádný právní předpis upravující manželské právo, ale máme dostatek dochovaných smluv, ve kterých se snoubenci zavazují k převodu svého výlučného majetku do majetku společného a finančního zajištění manželky pro případ zániku manželství. Rodinné právo tedy nejspíš bylo postaveno na smluvním základě. Zánik manželství nastal buď smrtí jednoho z manželů, nebo zapuzením manželky nebo opuštěním manžela.⁷⁸

Vlastnictví se nabývalo buď koupí za vlastní prostředky, zděděním po předcích či darováním od krále. Právně bylo nejvíce chráněné vlastnictví krále (státu) a chrámů. Ochrana osobního vlastnictví nedosahovala takové intenzity. Ve věcech dědických se poměrně často využívalo adopcí, kdy se její pomocí vylučovali jednotliví příbuzní nebo se tím naopak řešil ten problém, že žádný dědic neexistuje.⁷⁹

⁷⁷ Tamtéž, s. 38-39.

⁷⁸ Tamtéž, s. 41-42.

⁷⁹ Tamtéž, s. 48-49.

3 Trestní právo

3.1 Obecná charakteristika

Trestní právo se v Egyptě vyvíjelo po dva tisíce let, ale jeho základní principy byly stále stejné. Především bylo smyslem trestního práva chránit společenský řád daný bohy. Kdo se dopustil trestného činu, porušil *maat* a tím vystavil celé společenství potenciálnímu hněvu bohů a zároveň vnesl do společnosti nestabilitu, nepořádek. Proto musel být viník potrestán, a to tak, aby jeho trest byl výstrahou pro ostatní.

Může se nám zdát, že míra trestní represe postupem času narůstala společně s tím, jak se postupně rozmáhala kriminalita. Ovšem takový pohled je do jisté míry nepřesný. Jednak nám ze starších období (především Staré a Střední říše) chybí prameny, na jejichž základě bychom mohli přesně určit podobu trestního práva. Proto nelze říct, že za Staré říše nebyla kriminalita a pokud se už někdo provinil zločinem, pak následný trest nebyl nelidský. Co se nárůstu kriminality týče, nemáme žádné statistiky na jejichž základě bychom mohli pozorovat určitý trend vývoje. Lze předpokládat, že s tím, jak se z Egypta Nové říše stala regionální velmoc a rostlo jeho bohatství, tak rostlo bohatství i jeho obyvatel. Jinými slovy, bylo co krást. Dříve se bohatství soustřeďovalo do rukou úzké vládnoucí elity, kdežto v Nové říši začala vznikat poměrně majetná střední třída. Zároveň s rozvojem obchodu putovaly Egyptem obchodní karavany, které se také stávaly snadným terčem útoku.⁸⁰

Samotní Egypťané právo nijak systematicky netřídili, ale při pohledu na něj můžeme trestní právo rozdělit do dvou okruhů. Prvním je trestná činnost páchaná proti králi, a tedy státu.⁸¹ Jednalo se o ty zločiny, které byly namířeny buď přímo proti osobě krále, nebo jeho majetku, nebo proti společnosti jako celku. V těchto případech stát aktivně vyhledával pachatele a trestal je z moci úřední. Stát trestal ty zločiny, které byly páčány vůči němu.⁸² Tento okruh právních norem bychom zařadili mezi veřejnoprávní normy. Druhým okruhem jsou trestné činy spáchané proti jiné osobě. Jsou to typicky vraždy, krádeže,

⁸⁰ TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni ...*, s. 66-67.

⁸¹ MÜLLER-WOLLERMANN, Renate. Crime and Punishment in Pharaonic Egypt. *Near Eastern Archaeology* [online], 2015, roč. 78, č. 4, s. 228-235 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.4.0228>. s. 228.

⁸² TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni ...*, s. 15.

loupeže, znásilnění a podobná protiprávní jednání, která jsou vlastní každému lidskému společenství.⁸³ V těchto případech stát nezasahoval sám od sebe, protože se ho to netýkalo (a zřejmě na to ani neměl kapacity). Poškozený se sám musel domáhat svých práv před soudem a musel sám předkládat důkazy, jimiž dokládal svá tvrzení.⁸⁴ Tyto zločiny namířené proti druhým osobám jsou svou povahou podobné našim deliktům upravených soukromým právem, kdy dopadení jejich pachatele je věcí soukromého žalobce. Dělení trestné činnosti na dva okruhy není nijak výjimečné. I u nás ve středověku existovalo toto dělení, kdy stát stíhal jen ty zločiny, které mu byly nebezpečné nebo ohrožovali společenské zřízení. Až postupně se okruh objektů chráněných trestním právem rozšiřoval spolu s tím, jak rostla moc a možnosti státu.⁸⁵

3.2 Trestní právo dalších staroorientálních států

Výklad o trestním právu ve starém Egyptě je vhodné zasadit do kontextu ostatních starověkých civilizací na Blízkém východě, především států s podobným státním zřízením, tzv. staroorientálním despociím. Řadíme mezi ně především státy Mezopotámie a říši Chetitů.

Z oblasti starověké Mezopotámie máme dochováno několik právních památek, na jejichž základě si můžeme udělat poměrně přesnou představu o podobě tamního práva. Jedná se o zákoníky králů Ur-Nammua a Bilamy a o pozdější zákoník krále Chamurapiho.⁸⁶ I přes dochování těchto dokumentů jsou však naše znalosti o trestním právu útržkovité, protože zmíněné zákoníky některé jeho oblasti vůbec neupravují, z čehož se dovozuje, že trestní právo bylo částečně právem obyčejovým.⁸⁷ Zákoníky Ur-Nammua a Bilamy vycházely ze zásady materiálního postihu.⁸⁸ Chamurapiho zákoník zavádí zásadu odplaty, a to v hojné míře. Dále je tímto zákoníkem zavedena individuální odpovědnost pachatele za spáchaný trestný čin. Zároveň je však ponechána odpovědnost celé vesnice za vraždu nebo loupež spáchanou na jejím území,

⁸³ MÜLLER-WOLLERMANN, Renate. Crime and Punishment in Pharaonic Egypt ...

⁸⁴ TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni ...*, s. 16.

⁸⁵ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 3-4.

⁸⁶ SOUČEK, Vladimír. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 78.

⁸⁷ BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav ml. *Právní dějiny mimoevropských zemí (stručný nástin)*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 46.

⁸⁸ Tamtéž

pokud není pachatel odhalen. V takovém případě ovšem vesnice odpovídala pouze materiálně.⁸⁹ Dalším rysem mezopotamského trestního práva je nerovnost lidí před zákonem. Společnost byla rozdělena na plnoprávné (*avílové*), kteří se dále vnitřně členili, a na otroky, kteří byli *de facto* věcmi. Zákony většinou neuvádějí tresty určené pro otroky, protože ty stanovoval jejich majitel dle svého uvážení, ale pokud byl trest v případech ochrany veřejného pořádku přesto stanoven (např. otrok udeřil plnoprávného), pak byl otrok zmrzačen (uříznutí ucha). Ovšem mrzačící trest nevyklučoval další potrestání od otrokova majitele a zároveň trest neměl otroka příliš znehodnotit, aby majiteli nevznikla majetková újma. V případech trestných činů proti životu a zdraví se uplatnila v plné míře zásada odplaty, ovšem pouze pokud oběť byla plnoprávná osoba stejného nebo vyššího společenského postavení. Pokud byl pachatelem plnoprávný a poškozeným osoba níže postavená, pak byl pachatel potrestán peněžitým trestem a za usmrcení otroka se pouze nahrazovala polovina jeho kupní ceny.⁹⁰

V říši Chetitů platila přesně opačná zásada trestního práva než v Mezopotámii. Odplata a obecně mrzačící tresty byly uplatňovány v co nejmenší míře, ukládány byly především tresty postihující pachatelův majetek.⁹¹ Další rozdíl oproti mezopotámskému právu můžeme nalézt v tom, že chetitské předpisy nerozlišují mezi osobami různého společenského postavení. Zdá se, že zákon platil pro všechny stejně. Trest smrti a jiné kruté tresty byly určeny pro pachatele, kteří se dopustili zločinu proti králi. Hrdelními zločiny byly také pohlavní styk s dobyt看em, vepřem nebo ovcí (pohlavní styk s koněm nebo mulou byl zákonem výslovně povolen) a čarodějnictví. Vyjma těchto trestných činů byly opravdu ukládány tresty mající za cíl nahradit vzniklou škodu či uvést věci v původní stav. K tomu se mnohdy přidávala pokuta vyjádřená jako násobek způsobené škody. Za vraždu musel pachatel poskytnout náhradu v podobě čtyř osob, které odevzdal rodině zavražděného. Později stačilo škodu nahradit v penězích. Za pouhé zabití byla náhrada stanovena na dvě osoby a při zabití ve rvačce stačila pouze jedna osoba.⁹²

⁸⁹ SOUČEK, Vladimír. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 78.

⁹⁰ Tamtéž, s. 79-80.

⁹¹ BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav ml. *Právní dějiny mimoevropských zemí ...*, 53.

⁹² SOUČEK, Vladimír. IN: TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu ...*, s. 92-94.

4 Trestné činy

4.1 Trestné činy proti králi a státu

4.1.1 Královražda jako projev vzpoury

Nejtěžším zločinem, kterého se mohl člověk dopustit byla vražda panovníka. Před takovými úklady ze strany poddaného lidu krále chránila jeho božská podstata. Obyčejný člověk by ani nepomyslel na to, že by ublížil králi, to bylo naprosto nepředstavitelné. Problematickým bylo nejbližší okolí krále, které o božské podstatě svého pána mělo jasnou představu. Největší nebezpečí představovali královští synové vyloučení z následnictví a ambiciózní královny manželky, které chtěly zajistit vládu pro své syny.⁹³

V této části je nutné podotknout, že královražda jako taková byla krajním projevem vzpoury. Králův život byl ohrožen z důvodu jeho postavení, nikoli jeho osobnosti. Vzbuřencům proti němu šlo o obsazení trůnu, nikoli o zabití krále jako soukromé osoby. Písemné prameny však o jednotlivých vzpourách neuvádí příliš podrobností, většinou se omezí na konstatování, že vzbuřenci byli poraženi a potrestáni. Informačně bohatší dokumenty se tak týkají těch případů vzpoury, které vedly až k útoku na samotného panovníka, a tudíž se nedaly jen tak přejít mlčením.

Z pramenů máme doklady o třech palácových spiknutích proti králi. Prvním a nejméně prozkoumaným je spiknutí proti králi Pepimu I., který vládl ve Staré říši a dozvídáme se o něm z životopisu hodnostáře Veniho, který byl králem pověřen vyšetřením tohoto zločinu.⁹⁴ Druhý případ máme zaznamenaný ve více zdrojích. Jedná se spiknutí z doby Střední říše a týká se vraždy krále Amenemheta I. Jednak se nám dochovalo Naučení Amenemheta I. synovi, které má spíše charakter politického spisu, kterým králův syn, spoluvládce a nástupce Senvosret ospravedlňuje svůj nárok na vládu.⁹⁵ Druhý pramen, který se zmiňuje o této události je literární dílo Povídka o Sinuhetovi.⁹⁶ Posledním je harémové spiknutí proti králi Ramessovi III., který vládl Nové říši. O tomto

⁹³ TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni ...*, s. 86-87.

⁹⁴ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 26-27.

⁹⁵ VACHALA, Břetislav. *Moudrost ...*, s. 92.

⁹⁶ TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni ...*, s. 89.

spiknutí se nám dochoval celý soudní spis, takže o něm máme poměrně dost informací.⁹⁷

Nyní již konkrétněji k jednotlivým kauzám. V životopise Veniho se ke spiknutí píše následující:

„Když v královském paláci bylo tajně zavedeno soudní řízení se vznešenou královou manželkou Ematesou, Jeho Veličenstvo mne povolal, abych vyšetřoval. Byl jsem sám, nebylo při tom ani nejvyššího soudce, ani vezíra, ani kteréhokoli jiného vysokého úředníka kromě mne samotna, protože jsem byl schopný, protože jsem byl příjemný podle mínění Jeho Veličenstva a protože jsem byl milý srdci Jeho Veličenstva. Sám jsem zapisoval s jakýmsi soudcem nechemským, ačkoli jsem zastával jen úřad správce královských statků. Nikdy dříve nikdo takový jako já nenaslouchal tajnostem královského harému, až když Jeho Veličenstvo rozhodl, abych já je vyslechl, protože byl jsem podle mínění Jeho Veličenstva schopnější než všichni jeho vysocí úředníci, než všichni jeho šlechtici i všichni ostatní jeho služebníci.“⁹⁸

Těmito slovy nám Veni sděluje, že v harému se událo něco, v čem měla prsty králova manželka jménem Ematesa. Veni sám není zrovna sdílný a o detailech případu taktně mlčí. Zřejmě proto, že se jednalo o věc tak delikátní. Ze sdělení vyplývá, že král se rozhodl k vyšetření zločinu povolat někoho mimo královský palác, což značí, že těmito lidem v dané věci nemohl důvěřovat, proto povolal někoho zvenčí, na koho se mohl spolehnout. Z toho lze dovozovat, že se jednalo o možné spiknutí proti králi, avšak nepodařené, protože král přežil. Co se stalo s Ematesou a ostatními nevíme.

Druhý případ harémového spiknutí byl již úspěšný. Král Amenemhet I. byl zavražděn. Jeho syn a následník Senvosret nechal sepsat Naučení, které jako by sepsal samotný zavražděný král v době, kdy bylo jeho tělo mumifikováno. Dává v něm rady svému nástupci, jak vládnout, ale mimo to se i vrací ke svému skonu, jak je popsáno níže:

„Začátek naučení, které sestavil král Horního a Dolního Egypta Sehetepjebre, syn Rea, Amenemhet, Ospravedlněný, když odkrýval

⁹⁷ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 94-98.

⁹⁸ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 27.

pravdu svému synovi, Pánu všehomíra ... Měj se na pozoru zvláště před (těmi) svými sloužícími, kteří nejsou ničím a na něž se nebere žádný ohled. Nepřibližuj se k nim, když jsi sám. Nevěř bratru, neznej přítele ani si nedělej důvěrníky, neboť to k ničemu nevede. I ve spánku se hlídej sám, neboť nikdo nemá stoupence ve dni neštěstí. Dával jsem chudému, vychovával jsem sirotka a s nuzákem jsem jednal jako s bohatým. Přesto ten, jež jedl můj chléb, sestavil vojenské oddíly ... Bylo to po večeři, nastala už noc. Již hodinu jsem odpočíval. Ležel jsem unavený v posteli a začínal propadat spánku. Tu se zbraně (určené) k mé ochraně obrátily proti mně a já se choval jako had v poušti. Probudil jsem se k boji a (rázem) procitl. Zjistil jsem, že došlo k boji (mezi) strážemi, kdybych se rychle chopil zbraní, donutil bych zbabělce zalézt do díry! ... Hle, k vraždě došlo, když jsem byl bez tebe, dříve než dvořané mohli slyšet, že jsem tě zplnomocnil, a dříve než jsem s tebou usedl (na trůn! Nyní) se ale chci o tebe postarat ...⁹⁹

Tato literární památka je oproti předchozí o něco obsáhlejší, ale o přesné podobě zločinu mlčí. Král Amenemhet I. radí svému synovi, aby nikomu nevěřil a aby se o svou bezpečnost staral sám a nespoléhal se na strážce. Důvod je jednoduchý, Amenemheta zabila jeho ochranka, tak to alespoň vyplývá z předloženého textu. Ale nevíme, kdo spiknutí zosnoval a kdo byl v jeho čele. Můžeme se jen domnívat, že šlo o pokus palácového převratu s cílem odstranit starého krále a popřít dědické nároky následníka Senvosreta a o pokus nahradit jej jiným královým synem. Ale to se spiklencům nepodařilo, protože králem se opravdu stal Senvosret, který byl navíc již deset let spoluvládce svého otce (což je v přímém rozporu se zněním předloženého Naučení, kde Amenemhet mluví, jako by nikdo nevěděl, že Senvosret je jeho následník). Institut spoluvládce se ve Střední říši stal běžným jevem, král ještě za svého života určil svého spoluvládce, který se po jeho smrti stal králem jediným.¹⁰⁰

Druhým pramenem, který se věnuje smrti Amenemheta I. je Povídka o Sinuhetovi. Jedná se o beletristické dílo vyprávějící o životě velmože Sinuheta, jehož autorem mohl být sám Sinuhet, protože se jedná o historicky doloženou

⁹⁹ VACHALA, Břetislav. *Moudrost ...*, s. 97-98.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 92.

osobu. Povídka samotná začíná líčením Sinuhetova návratu z válečné výpravy po boku následníka trůnu Senvosreta. V noci výpravu dostihne posel z hlavního města, aby prince zpravil o smrti jeho otce, krále Amenemheta. Senvosret na nic nečeká a velmi rychle se vydává do hlavního města. Sinuhet se naopak dává na útěk do ciziny:

„Mé srdce se zachvělo, paže mi poklesly, chvění zachvátilo všechny mé údy. Skokem jsem se vzdálil, abych se skryl. Ulehl jsem mezi dva keře, abych se vyhnul lidem, kteří šli po cestě. Pak jsem vyrazil na jih; neměl jsem však v úmyslu jít do sídelního města, neboť jsem usoudil, že tam dojde ke vzpouře, a nedoufal jsem, že bych ji mohl přežít ... Za úsvitu, sotva se rozbřesklo, jsem se opět vydal na cestu. Při ústí silnice jsem potkal muže, který mne uctivě pozdravil – mne, který jsem před ním měl takový strach!“¹⁰¹

Reakce jak Senvosreta, tak Sinuheta jsou přehnané. Proč následník trůnu tolik spěchal zpět do hlavního města? Proč Sinuhet neatálel a okamžitě se dal na útěk? Senvosret nejspíš věděl o nebezpečí, které mu hrozí. Ale od koho? Sinuhet si byl zase jistý tím, že v hlavním městě propukne povstání. Celá epizoda vyznívá tak, že smrt Amenemheta byla začátkem většího komplotu proti Senvosretovi a Sinuhet byl buď v družině povstalců, nebo o povstání alespoň věděl, ale kvůli rychlému Senvosretovu odchodu z ležení jej již nemohl ubezpečit o své loajalitě, a proto raději uprchl.¹⁰²

Posledním a nejlépe zdokumentovaným případem královraždy je harémové spiknutí proti králi Ramessovi III. Jeho smyslem bylo stejně jako v předchozím případě odstranit stárnoucího krále a vyměnit jím určeného následníka za jiného. Díky dochovanému soudnímu zápisu můžeme rekonstruovat průběh zločinu mnohem přesněji, než spiknutí proti králům Pepimu a Amenemhetovi. Spiknutí bylo rozsáhlé a bylo do něj zapojeno mnoho osob. Soudní zápis se dochoval ve třech opisech, přičemž každý se věnuje jiné části procesu. Nejobsáhlejším je Turínský papyrus, který se věnuje jednotlivým spiklencům a jejich účasti na převratu. Rollinův papyrus a Leeův papyrus se věnují samotnému provedení zločinu. Druhé dva jmenované papyry jsou jen

¹⁰¹ ŽÁBA, Zbyněk. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1968, s. 92-93.

¹⁰² Tamtéž, s. 94.

krátké zlomky, proto je na nich zaznamenána jen počáteční epizoda spiknutí, kdy byla pachateli použita magie. Vztah mezi jednotlivými papyry není vysvětlen. Nevíme, jestli se jednalo o části jednoho dokumentu v různých opisech, z nichž se dochoval vždy jen kus, nebo jestli se jedná o pozůstatky samostatných spisů věnujících se stejné události.¹⁰³

Turínský papyrus má charakter úředního zápisu. Z jeho znění plyne, že soudní tribunál, který měl vyšetřit spiknutí a potrestat jeho pachatele, nechal svolat Ramesse III. Je jisté, že král atentát nepřežil, ale nevíme, kdy přesně zemřel. Nevíme, jestli měl dostatek času na to, aby učinil takové rozhodnutí. Proto je možné, že proces nařídil až Ramesse IV. Potom by zápis byl spíše politickým manifestem. Zločin by byl vyšetřen a potrestán podle instrukcí zemřelého krále a Ramesse IV. by na trůn nastoupil s čistým štítem, aniž by měl na rukou krev spiklenců.¹⁰⁴

Turínský papyrus můžeme rozdělit do několika částí. V první jsou představeni soudci a je jim zadáno, aby vyšetřili spáchaný zločin:

„Předložil jsem správci pokladu Mentemtovovi, správci pokladu Pefrovi, nositeli standarty Karovi, stolníku Pebesovi, stolníku Kdondenovi, stolníku Maharbaalovi, stolníku Parnovi, stolníku Thutrechnofrovi, královskému mluvčímu Parnutovi, písaři Majovi, písaři archivu Premhabovi, nositeli standarty posádky Hórimu tyto řeči, které povídali lidé; já o tom nevím. Jděte a vyšetřete to! Až dojdete k cíli, vyšetřivše je, přičiňte se, aby vlastní rukou zemřeli ti, kteří mají zemřít, aniž se o tom dozvím! Potrestejte i ostatní, aniž se o tom dozvím.“¹⁰⁵

Následuje dlouhý výčet osob, které se na spiknutí nějakým způsobem podíleli. Můžeme je rozdělit do několika skupin podle míry jejich na účasti na převratu. Podle všeho stáli v čele jistý Pebekkamen a jistá žena z harému jménem Tija (zřejmě vedlejší manželka):

¹⁰³ GOEDICKE, Hans. Was Magic Used in the Harem Conspiracy against Ramesse III? *The Journal of Egyptian Archaeology* [online], 1963, roč. 49, s. 71-92 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3855702>. s. 92.

¹⁰⁴ DE BUCK, Adriaan. The Judicial Papyrus of Turin. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1937, roč. 23, č. 2, s. 152-164 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854420>. s. 163.

¹⁰⁵ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 94.

„Těžký zločinec Pebekkamen, jehož ustanovení představeným komory nedopustil Ré. Byl přiveden pro své společenství, které uzavřel s Tijí a s harémovými ženami, a protože byl s nimi zajedno. Donášel jejich výroky ven jejich matkám a jejich bratřím, kteří tu byli, říkající: „Podněcujte lidi, pobízejte nepřátele, aby se chovali nepřátelsky vůči svému pánu!“ Byl předveden před veliké vznešené vyšetřovacího soudu, oni vyšetřili jeho zločiny a shledali, že se jich dopustil. Jeho zločiny ho zachvátily. Vznešení, kteří ho vyšetřovali, přiřkli mu jeho trest.“¹⁰⁶

Poté následují další tři těžcí zločinci, kteří se spojili s Pebekkamenem a byli přímo účastni na spiknutí. V souvislosti s nimi jsou použity stejné formulace jako u Pebekkamena a Tije, proto je lze považovat za hlavní osoby povstání. Jednalo se o dvorské hodnostáře, stolníka Mesedsurého, správce ženského domova Penoka a písaře ženského domova Padova.¹⁰⁷

Následuje skupina pachatelů, kteří nebyli přímými strůjci, ale o spiknutí věděli a nic neudělali pro to, aby je překazili:

„Těžký zločinec Ptuenteamón, jenž byl stolníkem harému, v družině. Byl přiveden, protože poslouchal věci, které si umlouvali lidé s ženami harému a neoznámil to ...Těžký zločinec Ašehebsed, který byl přidělen k Pebekkamenovi. Byl přiveden, protože vyslechl hovory s Pebekkamenem, a když odešel od něho, nepodal o nich zprávy.“¹⁰⁸

Vedle přímých účastníků spiknutí a lidí, kteří o něm věděli, se papyrus ke konci zmiňuje o lidech, kteří křivě vypovídali před soudem ve prospěch obviněných žen v harému. Papyrus se dokonce zmiňuje i o jednom případě osvobození podezřelého:

„Lidé, na nichž byl vykonán trest uřezáním nosu a uší, protože složili příznivé svědectví pro ženy, když šli a zastihli je tam, kde byly, a uspořádali tam pivní pitku s nimi a s Pejesem. Jejich zločin je

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 94-95.

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 95-96.

*zachvátil ...Člověk, který byl s nimi zajedno; přeli se s ním slovy zlymi a hrubými. Byl propuštěn, nebyl potrestán.*¹⁰⁹

Můžeme říci, že staří Egypťané byli schopni rozlišovat různé formy trestní součinnosti. Trestněprávní věda rozlišuje účastenství v širším pojetí, které zahrnuje spolupachatelství, organizátorství, návod a pomoc.¹¹⁰ Z výše uvedených ukázek, jakož i z celého Turínského papyru plyne, že jedna skupina byla kvalifikována jako spolupachatelé a hlavní strůjci zločinu (Pebekkamen, Tija, Mesedsuré, Penok a Padove). Ženy v harému a některé muže lze charakterizovat jako návodce, protože vzbuzovali v dalších lidech rozhodnutí spáchat trestný čin:

„Byl přiveden, protože jeho sestra, která byla v harému, v družině, mu napsala: „Podněcuj lidi k nepřátelství a pojd' a vystup nepřátelsky proti svému pánu!“¹¹¹

Osoby, které o přípravách věděli a neudělali nic pro to, aby spiknutí překazili bychom mohli dle současných měřítek považovat za pomocníky. Jelikož se jednalo o osoby zaměstnané povětšinou v harému a mající přístup ke spolupachatelům, pak lze předpokládat, že z jejich postavení plynula zvláštní povinnost k ochraně krále, které nedostáli a tím se stali spoluodpovědnými za jeho smrt.

Dva fragmenty zachycené na Rollinově papyru a Leeově papyru jsou oproti Turínskému papyru velmi stručné. Zároveň se od něj i značně odlišují. Zatímco Turínský papyrus je svou povahou velmi formální a opravdu vypadá jako soudní zápis, tak tyto papyry jsou spíše narativní a věnují se průběhu spiknutí. Konkrétně fázi předcházející samotné fyzické likvidaci krále. Oba popisují podivnou událost, kdy již zmiňovaný Pebekkamen provozuje čáry a kouzla, která mají odstranit Ramesse III. a pomoci mu v boji s královou ochrankou.

V Leeově papyru se píše:

„On podal mu čarodějnickou knihu z knihovny krále Vesermaat-Rea Meri-Amona, velkého boha, svého pána, a on se jal upotřebovat

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 97.

¹¹⁰ HASCH, Karel. IN: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 299-300.

¹¹¹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 96.

božské síly pro lid. Chodíval k poboční straně harému a na jiné velice hluboké místo, dělal lidské postavy z vosku, aby byly dodány dovnitř, do rukou úředníka El-remu, jednu část mužstva přimrazuje čarovnými říkadly, jiné omamuje několika slovy, a jiné odváděje pryč.“¹¹²

V Rollinově papyru je stejná událost podána následovně:

„Dal se do čarování, aby přimrazoval a působil neštěstí, a zhotovil několik sošek bohů a několik sošek lidí z vosku, aby způsobil lidem ochrnutí údů, a dal je Rabekkamenovi,¹¹³ jehož ustanovení představeným domu nedopustil Re. Řekli-li jiní velcí nepřátelé: „Sešli na tyto nemoc!“, byla na ně seslána nemoc. On sváděl k tomu, aby (i jiní) činili špatnosti, jaké činil on, jsa v nich silný, Re však nedopustil, aby se staly.“¹¹⁴

Druhá ukázka je srozumitelnější než první. Z obou ale plyne, že Pebekkamen obdržel od čaroděje voskové figurky, jakési vúdú panenky, pomocí nichž mohl působit na tělesné schránky osob, které figurky představovaly (v našem případě krále a strážce). V Leeově papyru jsou sošky za pomoci harémového úředníka pašovány dovnitř, zřejmě k ženám, které se účastnily spiknutí. V Rollinově papyru s figurkami pracuje sám Pebekkamen. Zároveň z Rollinova papyru plyne, že Pebekkamen byl opravdu strůjce celého komplotu a že na svou stranu verboval další osoby. Formulace: „...Re však nedopustil, aby se staly!“ na konci druhé ukázky značí, že kouzla nefungovala, jak měla, a tak spiklenci museli přistoupit k novému plánu, a to bezprostřední vraždě panovníka.

Zločin zrady dovedený až ke královraždě (či pokusu o ní) má svůj původ v náboženských představách Egyptanů. Od počátku egyptské státnosti bylo postavení panovníka odvozováno od theologické koncepce krále jako nástupce boha Hora, který sám byl synem boha Usira. Usiris byl legitimním vládcem světa, ale jeho bratr bůh Sutech jej svrhl a přisvojil si jeho postavení. Avšak Usirův syn Horus vyzval Sutecha na souboj a porazil ho. Následně byl Sutech

¹¹² LEXA, František. *Staroegyptské čarodějnictví*. Praha: Anomal, 1996, s. 231-232.

¹¹³ Jiný přepis jména Pebekkamen

¹¹⁴ LEXA, František. *Staroegyptské čarodějnictví ...*, s. 232.

upálen. Tento příběh dává vzpouře náboženský charakter a považuje ji za protivení se božskému řádu. Proto musí být králem nemilosrdně potírána.¹¹⁵

4.1.2 Vykrádání hrobek a jejich znesvěcování

Dalším těžkým zločinem bylo vykrádání hrobek, ať už královských nebo soukromých. Hrobky byly vykrádány z prostého důvodu, jejich majitelé v nich hromadili ohromné bohatství, které zloděje lákalo. Hrobky byly v Egyptě vykrádány od nepaměti, ale nejvíce těchto loupeží se objevuje v období Nové říše za vlády králů dvacáté dynastie.¹¹⁶ To souviselo s dlouhou řadou slabých panovníků a upadající mocí centrální vlády, která nebyla schopna zajistit bezpečnost hrobek na západním břehu Nilu.

Hrobky jako takové byly považovány spolu s chrámy za místa zasvěcená bohům. Proto jakékoliv jejich narušení bylo nepřijatelné. Již od Staré říše byly hrobky vybavovány nesmírně cennými předměty, které se samozřejmě staly lákadlem pro zloděje. Zároveň tyto předměty byly často osobními dary od krále. Z důvodu posvátnosti hrobky, i jejího přímého napojení na osobu krále, byl již od počátků své existence stát povinen hrobky chránit a přísně trestat pachatele, kteří narušili jejich posvátnost.¹¹⁷ To se nejčastěji dělo právě tak, že byly vyloupeny, ale jejich znesvěcení se dalo provést i jinak. Např. jejich pobořením, vystavováním hrobky na místě hrobky již existující nebo například obíráním chrámu o obětní zvířata (především dobytek).¹¹⁸ Knollová ve své práci tento zločin považuje za krádež.¹¹⁹ Ovšem je zde několik rozdílů, které vykrádání hrobek a běžnou krádež odlišují. Předně se jedná o přístup státu, kdy v případě hrobek zloděje stíhal sám, kdežto u obecné krádeže jednal až na popud poškozeného, jelikož se jednalo o soukromoprávní delikt, na kterém stát neměl vlastní zájem. Druhým rozdílem jsou ukládané sankce (k tomu blíže kapitola věnovaná krádeži).

¹¹⁵ LEAHY, Anthony. Death by Fire in Ancient Egypt. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 1984, roč. 27, č. 2, s. 199-206 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3632103>. s. 201.

¹¹⁶ MAY, Larry. *Ancient Legal Thought* ..., s. 143.

¹¹⁷ WILLEMS, Harco. Crime, Cult and Capital Punishment (Mo'alla Inscription 8). *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1990, roč. 76, s. 27-54 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3822006>. s. 41.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 34 a 40-41.

¹¹⁹ KNOLLOVÁ, Michaela. *Trestní právo starověkého Egypta*..., s. 34-35.

Z doby panovníků Ramesse IX. a Ramesse X. máme dochováno největší množství písemných pramenů, které se věnují právě vylupování hrobek. Všechny se věnují zločinům spáchaným v královském pohřebišti u hlavního města té doby, Théb. Královská nekropole byla budována dělníky, kteří byli ubytováni v osadě přímo u hrobek. Právě z dělníků, ale i strážců či kněží se nejčastěji rekrutovali vykradači hrobek. Tito lidé totiž věděli, kde se hrobky nachází a v případě ještě nedodělaných či čerstvě zapečetěných hrobek také věděli, jaké poklady obsahují.

Jeden velký případ loupeží je zaznamenán na Abbotově papyru a Amherstově papyru. Zločin se stal v šestnáctém roce vlády Ramesse IX. v západních Thébách. Poškozeny měly být hrobky v královské nekropoli, ale z vyšetřovacích spisů zaznamenaných na papyrech plyne, že poškozena byla pouze hrobka krále Sobekemsafa II., ostatní byly netknuty. Amherstův papyrus obsahuje výslech pachatelů, kteří podrobně popisují, jak se do hrobky krále Sobekemsafa dostali a co v ní vzali.¹²⁰

Na Abbotův papyrus zdá se nějakým způsobem navazují dva další papyry, Mayerův papyrus A a Mayerův papyrus B. Oba totiž obsahují totožná jména, která se objevují i v předchozím papyru, ale věnují se jiným kauzám. Mayerův papyrus A je datován do prvního roku vlády Ramesse X. a obsahuje zápisy ohledně vyšetřování znesvěcení pohřebního areálu krále Setiho I., Ramesse II. a Ramesse III.¹²¹ Mayerův papyrus B je pouhým fragmentem mnohem delšího textu, který se věnuje zhanobení hrobky krále Amenhotepa III.¹²²

Nyní blíže k případu, kterému se věnují Abbotův a Amherstův papyrus. Oba pojednávají o kauze, v níž hlavní roli hrají kníže městského Západu a velitel policie Pevero, kníže městského Východu Pesjúr a vezír Chamvése. Vše začínám tím, že Pesjúr podá hlášení k vezírovi Chamvésovi o tom, že hrobky,

¹²⁰ PEET, T. Eric. The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. I. Papyrus Mayer A. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1915, roč. 2, č. 3, s. 173-177 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3853828>. s. 174.

¹²¹ Tamtéž, s. 175.

¹²² PEET, T. Eric. The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. II. Papyrus Mayer B. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1915, roč. 2, č. 4, s. 204-206 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3853471>. s. 204.

za jejichž bezpečí zodpovídá Pevero, jsou poškozeny. Vezír proto nechal na západní břeh vyslat inspekci, která měla vše vyšetřit.¹²³

Vyslaná inspekce prohlédla hrobky v královské nekropoli a zjistila následující:

„Výsledek: Z pyramid dřívějších králů, které byly toho dne prohlédnuty revisory, bylo nalezeno devět pyramid neporušených, 1 pyramida byla nalezena vyloupená, dohromady deset.“¹²⁴

Oficiální závěr inspekce byl tedy takový, že z deseti hrodek byla vyloupena pouze jedna jediná, a to krále Sobekemsafa II. Ovšem papyrus si zde odporuje, protože jen o pár řádků výše se píše, že byla poškozena ještě jedna královská hrobka. Zloději se do ní sice nedostali, ale bylo zřejmé, že se o to někdo pokoušel. Konkrétně se v papyru píše:

„Shledalo se, že jest neúplně prolomena od zlodějů, kteří učinili 2 ½ loketní vlom do jejího zdiva, 1 loket od vnější síně hrobky vrchního obětníka Amónova Evroje, která jest v sutinách. Jest však neporušena, protože zloději nemohli do ní vniknouti.“¹²⁵

Ještě téhož dne byl o výsledku zpraven vezír Chamvése a velitel policie Pevero vyhotovil seznam zlodějů, kteří byli zadrženi, načež se ke krádežím doznali.

Vyšetřování pokračovalo i následující den. Vezír osobně šel prozkoumat hrobky ostatních členů královské rodiny, především královských dětí a manželek, které byly shledány neporušené. To se ale nelíbilo knížeti městského Východu Pesjúrovi, který celé šetření inicioval. Když se dozvěděl výsledek inspekční cesty, prohlásil před shromážděným davem i vezírovými úředníky, že má svědectví pěti důležitých lidí. Tito lidé dosvědčují pravý opak toho, co bylo zjištěno Peverem a Chamvésem, proto se Pesjúr rozhodne obejít vezíra a o všem informovat přímo krále.¹²⁶

O Pesjúrově řeči se dozvěděl Pevero, kterému se nelíbilo, že oněch pět svědků se svěřílo Pesjúrovi a nikoliv vezírovi. Následujícího dne se konal soud,

¹²³ PEET, T. Eric. Fresh Light on the Tomb Robberies of the Twentieth Dynasty at Thebes: Some New Papyri in London and Turin. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1925, roč. 11, č. 1/2, s. 37-55 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854271>. s. 37.

¹²⁴ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 101.

¹²⁵ Tamtéž

¹²⁶ Tamtéž, s. 102-103.

před kterým měl být Pesjúr odsouzen za lživá obvinění vznesená proti Peverovi a vezírovi Chamvésovi a mělo být dokázáno, že oni dva říkají pravdu ohledně vykradených hrobek. Soudu předsedal vezír Chamvése. Během soudu byli předvedeni kovotepci z nekropole, kteří dosvědčili, že co říká Pesjúr, není pravda. V tento moment záznam končí slovy, že zápis je uložen ve vezírově archivu.

Ze záznamu je tedy jasné, že vezír Chamvése a kníže městského Západu Pevero, který byl zároveň velitelem policie, byli spolu spřaženi a podíleli se na vykrádání královských hrobek. Kníže městského Východu Pesjúr pojal podezření, že v nekropoli není vše v pořádku, proto informoval Chamvésea, aby zahájil vyšetřování. Zároveň získal svědectví dvou písařů o tom, že zjištění učiněná Chamvésem, nejsou pravdivá, proto chtěl celou věc dostat před samotného krále. To se mu ovšem nepovedlo, protože o jeho plánech se od svých špehů dozvěděl Pevero, který okamžitě informoval Chamvésea a ten hned druhý den svolal tribunál, na kterém měl být Pesjúr odsouzen za lživá obvinění. O Pesjúrovi od tohoto okamžiku již nepadne ani zmínka, z čehož lze dovodit, že byl jako nepohodlná osoba odstraněn a Chamvése spolu s Peverem pokračovali v trestné činnosti dál.

Jak již bylo naznačeno výše, dalšímu případu krádeží v královských hrobkách se věnují dva papyry, Mayerův papyrus A a Mayerův papyrus B. První z nich je delší, lépe dochovaný, a proto i bohatší na informace. Papyry pojednávají o loupežích spáchaných v prvním roce vlády krále Ramesse X. v hrobkách králů Ramesse II., Setiho I. a Amenhotepa III. Jejich obsahem jsou výsledky podezřelých osob a svědků loupeží.¹²⁷

Papyrus A se věnuje loupežím v hrobce Ramesse II. a Setiho I., jehož hrobka se nacházela v chrámovém komplexu Ramesse III. Výsledkem hodnostáře Paykamena bylo zjištěno, že na krádeži se kromě něj podílelo dalších pět osob, taktéž hodnostářů. Paykamenovo svědectví potvrdil i velitel policie Nesuimen, který zločince přistihl při činu. Dále papyrus obsahuje mnoho dalších obvinění, svědectví a výsledky obviněných osob, které za použití mučení uváděly další jména.¹²⁸ Závěr papyru A obsahuje seznam osob, kterých

¹²⁷ PEET, T. Eric. *The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. I. Papyrus Mayer A...*, s. 175.

¹²⁸ Tamtéž, s. 176.

se proces týkal a to, jaké tresty byly uloženy.¹²⁹ Papyrus B se zabývá krádežemi v hrobce krále Amenhotepa III. Na rozdíl od předchozích dokumentů však obsahuje pouze malou část procesu a nelze tedy celý příběh zasadit do širšího kontextu a souvislosti s dalšími papiry.¹³⁰

4.1.3 Trestné činy veřejných funkcionářů

Do skupiny trestných činů, které král stíhal o své vlastní vůli, patří i rozmanitá skupina zločinů, které nelze jednotně pojmenovat. Jedná se o činy veřejných funkcionářů, tedy úředníků a kněží, kteří jednali v rozporu s příkazy krále. Tímto svým jednáním porušovali řádný chod správy země a znevažovali dobré jméno krále i jeho moc. Jak bylo napsáno v předchozích kapitolách, královým hlavním úkolem bylo nastolovat *maat* a úředníci mu v tom měli pomáhat. Ovšem pokud své povinnosti nevykonávali řádně a poctivě, pak podkopávali královu snahu o plnění jeho hlavního cíle a umožňovali, aby se světa zmocňoval *isfet*. Proto takový úředník musel být králem potrestán.

Mezi činy, jimiž se mohl úředník provinit, můžeme zařadit neplnění rozkazů daných králem. O tomto se nám dochoval záznam v rozkaze krále Neferkaréa vládnoucího v období Staré říše. Ten ve svém rozkaze zakazuje, aby kněží vykonávali práci mimo svůj chrám. Na konci textu je uvedeno následující:

„Odstraněn bude vysoký úředník, králův známý i kdokoli jiný, kdo by se protivil tomu, co jsem nařídil, bude odevzdán vrchnímu soudnímu tribunálu k odsouzení (? k ubití?), zabrán bude jeho dům i jeho pole, jeho lidé i všechny jiné jeho věci, a budou rozdány do jakýchkoli dílen.“¹³¹

Základním příkazem krále bylo, aby soudci soudili spravedlivě, jak se můžeme dočíst v pokynech krále Thutmose III. vezírovi Rechmiréovi.¹³² Pokud soudce špatně rozhodoval, tj. nebyl nestranný a ignoroval spravedlnost, pak se dopouštěl zločinu stejně, jako úředník neplnící královy rozkazy. Král Haremheb ve svých zákonech toto provinění jednoznačně prohlašuje za trestný čin:

¹²⁹ Tamtéž, s. 177.

¹³⁰ PEET, T. Eric. The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. II. Papyrus Mayer B..., s. 204-205.

¹³¹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 23.

¹³² Tamtéž, s. 55.

„Každému úředníku a každému božimu sluhovi, o němž by se zaslechlo, že zasedá v úředním sboru, dosazeném k výkonu spravedlnosti, aby soudil, a že se provinil proti spravedlnosti, bude to velkým smrtelným zločinem, ...“¹³³

Tyto dva trestné činy si jsou do značné míry podobné. V obou případech se jedná o zneužití moci veřejnou osobou ve službách krále. Rozdíl můžeme spatřit ve škodlivosti jednotlivých trestných činů. Soudní rozhodování bylo zřejmě považováno za důležitější, a proto také za jeho špatný výkon následoval tvrdší trest než v případě nesprávného úředního výkonu.

Trochu odlišným zločinem, který ale s předchozím souvisí, bylo to, co bychom v moderní době nazvali korupcí a zpronevěrou veřejných peněz. Jelikož egyptská správa ve starověku byla velmi robustní, a tudíž ne zcela kontrolovatelná, vyskytovali se hojně případy korupčního jednání úředníků, především výběrčích daní.¹³⁴ Pro ilustraci se můžeme opět podívat do Haremhebových zákonů, ve kterých je i pasáž věnovaná neoprávněnému obohacování se úředníků na úkor prostých lidí:

„Odvádí-li prostý člověk povinnou dávku pro pivovar a kuchyni krále zástupci, [a jest oloupen o svou loď a o svůj majetek], Mé Veličenstvo rozkazuje, aby každý voják (?úředník?), který odejme loď komukoli, ať vojáku nebo kterémukoli jinému člověku z celé země, byl potrestán tím, že mu bude uříznut nos, a že bude poslán do Carevu.“¹³⁵

V podobné kazuistice Haremhebovy zákony pokračují. Stanoví situaci a trest pro pachatele, přičemž tím je vždy veřejný funkcionář, který nějakým způsobem obere prostého člověka, nebo královskou pokladu.¹³⁶ Nutno podotknout, že zde není chráněn majetek prostého člověka, ale zájem státu na výběru daní. Trestné je totiž vždy takové jednání, které jej nějakým způsobem omezuje. V citované ukázce je trestán ten, kdo prostému člověku sebere loď. Důvodem existence tohoto ustanovení není ochrana vlastnického práva

¹³³ Tamtéž, s. 73.

¹³⁴ KRAEMER, Casper J. Jr. Bureaucracy and Petty Graft in Ancient Egypt. *The Classical Weekly* [online]. 1927, roč. 20, č. 21, s. 163-168 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/4388968>. s. 166.

¹³⁵ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 71.

¹³⁶ Tamtéž

člověka k lodi, ale to, že bez té lodi nebude schopen odevzdávat předepsané dávky.¹³⁷

Dále existuje rozkaz krále Enjótefa Nebcheprúrea, kterým jsou do Mínova chrámu posláni na inspekci písař Siamón a hodnostář Amenvóser, protože se králi doneslo, že se v chrámu děje něco zlého. Král přikazuje, aby viníci, kteří jsou titulováni jako nepřátelé, byli potrestáni.¹³⁸ Lexa se domnívá, že se jednalo o případ zpronevěry chrámového majetku.¹³⁹

4.2 Trestné činy proti jednotlivcům

4.2.1 Trestné činy proti životu a zdraví

Velice zajímavé jsou trestné činy proti životu a zdraví, především vražda. Zajímavé jsou tím, že prameny o nich v podstatě mlčí. Přímý důkaz o vraždě jako trestném činu a o jejím potrestání nemáme. Existují vícere texty, které se zmiňují o zabití, ale nikdy se nejedná o hlavní sdělení. O trestu za zabití nemáme žádný důkaz. Z Pozdní doby máme dochován záznam o vykoupení se za vraždu/zabití dítěte. Text není zcela jasný, ale zřejmě šlo o to, že muž jménem Epi přijal ve svém domě těhotnou ženu, která po porodu dítě zabila. Alespoň tak to Epi podává. Aby kvůli mrtvému dítěti neměl problémy, nabízí jako výkupné svůj dům. Nelze přesně říct, proč se chtěl vykoupit. Dále opakuje, že zabitý chlapec nebyl jeho syn.¹⁴⁰ Bylo by to podstatné? Nevíme. Dalším příkladem zmínky o zabití člověka nacházíme v obsáhlém dokumentu z Pozdní doby, který se týká majetkové a mocenské historie muže jménem Petéese. Ten a jeho předci po generace vedli spory s kněžími chrámu ve městě Tevzoi. V několika částech se mluví o tom, že kněží při vyřizování si účtů někoho z konkurentů zabili.¹⁴¹

¹³⁷ Tato jednání Knollová opět podřazuje pod trestný čin krádeže. Z výše uvedených důvodů se domnívám, že se o krádež nejedná. Viz: KNOLLOVÁ, Michaela. *Trestní právo ve starověkého Egypta...*, s. 33.

¹³⁸ Tamtéž, s. 42.

¹³⁹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad ...*, s. 86-87.

¹⁴⁰ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 188.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 140 a 148.

4.2.2 Cizoložství a znásilnění

Přístup Egyptanů k cizoložství a potažmo ke znásilnění není zcela jasný. Existují zápisy, z nichž lze vyvodit, že cizoložství nebyl žádoucí jev. Tyto památky však nejsou ryze právního (úředního) charakteru a můžeme je rozdělit do tří okruhů. Prvním pramenem jsou nápisy z hrobek či zápisy z tzv. knih mrtvých, které však mají moralistický charakter, než že by podávaly doklad o právním myšlení v dané oblasti. Jako příklad lze uvést nápis v hrobce knížete Ameniho:

„Není občanské dcery, které bych byl zneužil, ...“¹⁴²

Druhým typem pramenů k sexuální kriminalitě jsou obvinění konkrétních mužů z různých zločinů, jako jsou krádeže či zpronevěra, a jako jakási třešnička na dortu ve výčtu špatných vlastností žalovaného se uvádí i cizoložství. Tak například se dochovala žaloba na kněze Penanuketa z chrámu boha Chnuma na ostrově Elefantina¹⁴³ nebo na vrchního dělníka Peneba:

„Peneb znásilnil občanku Teji, ačkoli jest manželka dělníka Kenna, znásilnil občanku Helu, ačkoli žije s Pendóvem, znásilnil občanku Helu, ačkoli žije s Hesisenebefem ... Potom ještě znásilnil Helu a znásilnil její dceru Vebchetu, a jeho syn Apahte rovněž znásilnil Vebchetu.“¹⁴⁴

Třetím typem pramenů jsou pak listiny soukromého charakteru, které se nám rozpadají do dvou skupin. První jsou listiny, jež se týkají manželství, a druhou jsou listiny mající podobu dopisů. Příkladem dopisu, který se týká nevěry, je Hekanachtův dopis z doby Střední říše. V něm varuje, že kdo by souložil s jeho družkou, ten přijde o jeho přízeň. Není zde tedy žádná veřejnoprávní sankce, pisatel pouze oznamuje, jaké následky by to mělo pouze v soukromém styku mezi ním a pachatelem.¹⁴⁵ Manželské smlouvy mnohdy obsahovaly přísahy, že manželka nebyla svému muži nevěrná. To mělo význam především soukromoprávní, nikoli trestněprávní. Pokud by totiž manželství

¹⁴² Tamtéž, s. 37.

¹⁴³ EYRE, C. J. Crime and Adultery in Ancient Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1984, roč. 70, s. 92-105 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3821579>. s. 93.

¹⁴⁴ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 132.

¹⁴⁵ EYRE, C. J. Crime and Adultery in Ancient Egypt..., s. 98.

zaniklo z důvodu nevěry ženy, neměla by potom tato cizoložná žena nárok na finanční zajištění a vrácení věna.

Z uvedených případů plyne, že problémem byla soulož s vdanou ženou. Terminologicky nelze odlišit cizoložství a znásilnění, protože zřejmě znásilnění svobodné ženy nemělo trestněprávní důsledky. Naopak při souloži s ženou, která měla manžela, se příliš neřešil její souhlas. Dále je jasné, že cizoložství se mohl dopustit pouze muž na provdané ženě, nikoli naopak, tedy svobodná žena na ženatém muži. Naopak existují doklady o existenci prostituce, která nebyla shledávána nijak problematickou.¹⁴⁶ Zcela evidentní je také fakt, že záležitost cizoložství a znásilnění se týkala pouze plnoprávných žen, nikoli otrokyň, ty právo v sexuální oblasti nechránilo vůbec.

Vedle dokladů o nepřípustnosti soulože s vdanou ženou existuje i několik zpráv, které dokládají, že v této oblasti se do určité míry angažoval i stát. Ramesse III. se pyšní, že zajistil bezpečí pro ženy na cestách¹⁴⁷ a v pokynech Achšeseonka z Ptolemaiovské doby čteme, že pokud muž souloží s vdanou ženou v její posteli, pak bude souloženo s jeho ženou na podlaze. Tedy je zde stanoven trest znásilnění viníkovi ženy. To souvisí i s tím, co o dané věci píše Diodoros Sicilský. Ten píše, že trestem za znásilnění vdané ženy byla kastrace a za dobrovolné cizoložství tisíc ran bičem pro muže a useknutí nosu ženě.¹⁴⁸

Tyto doklady ovšem pocházejí až z velmi pozdní doby a nevykazují rysy typické pro egyptské myšlení. Jak trest znásilnění ženy viníka, tak kastrace spíše nesou znaky odplaty, která byla běžná v ostatních starověkých civilizacích Blízkého východu, nikoli však v Egyptě. Proto lze dopět k závěru, že nevěra byla pravděpodobně řešena podvedeným manželem, a to zabitím pachatelů, pokud byli nachytáni při činu, v praxi spíše rozvodem a finanční náhradou.¹⁴⁹

Na papyru máme dochovaný zápis ze soudního líčení, který řeší případ nevěry mezi manželi. Tento příklad ukazuje, že samotná nevěra nebyla před soudem řešena jako trestný čin, ale jako soukromoprávní spor, ve kterém

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 96.

¹⁴⁷ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 93.

¹⁴⁸ EYRE, C. J. *Crime and Adultery in Ancient Egypt...*, s. 96-97.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 102.

manžel žádal, aby pachatel přestal souložit s jeho ženou. Ten přísahal, že už tak neučiní a pokud přísahu poruší, pak ať mu jsou uříznuty uši a nos. Přísahu nesplnil a soudní řízení se opakovalo a on opět přísahal, že cizoložství zanechá, jinak ať je poslán na nucené práce.¹⁵⁰ Zde je vidět, že soukromoprávní sankce v případě cizoložství nebyly vynutitelné, a hlavně závisely na jejich dobrovolném přijetí žalovaným. Jejich vynucení bylo záležitostí tlaku veřejného mínění společnosti. Avšak důležitou úlohu zde sehrála ona přísaha, protože ta se prováděla ve jménu bohů, tedy i krále. Její nedodržení tedy opravňovalo krále, respektive stát, k zakročení a naplnění následků, které měly následovat za její nedodržení.¹⁵¹

Z výše podaného výkladu plyne, že cizoložství (a znásilnění) stojí na pomezí veřejného trestního práva a soukromoprávních deliktů. Na rozdíl od zločinů vyložených v předchozí kapitole, které stát stíhal z moci úřední, tak v případě soulože s vdanou ženou je ponechán široký prostor pro soukromou iniciativu podvedeného manžela. Především možnost věc řešit mimosoudní cestou, především rozvodem a finanční náhradou. Na druhou stranu, stát do těchto vztahů sám vstupoval, především možností původně soukromý spor přeměnit v trestní řízení (viz přechozí odstavec), stát tedy manželskou věrnost chránil nepřímo. Důležitým závěrem je, že cizoložství nebylo považováno za tak zásadní zločin, jako v jiných státech Blízkého východu té doby a že doklady, které stanovují přísné tresty ze strany státu, nekorespondují s egyptskou realitou a nezdají se být příliš relevantní.

4.2.3 Krádež

Krádež je typickým příkladem deliktu ve starém Egyptě. Její spáchání bylo vnímáno jako špatné, ale pokud nebyl odcizen chrámový nebo královský majetek, stát se ze své vůle nijak neangažoval. Krádež tedy byla Egyptany vnímána jako ryze soukromoprávní vztah.

Máme dochováno několik písemných pramenů, které se věnují krádeži. Ze všech plyne, že krádež byla považována za společensky škodlivý jev a bylo žádoucí, aby nebyla tolerována. Krásným příkladem jsou již citované Stížnosti

¹⁵⁰ MÜLLER-WOLLERMANN, Renate. Crime and Punishment in Pharaonic Egypt..., s. 231.

¹⁵¹ EYRE, C. J. Crime and Adultery in Ancient Egypt..., s. 103.

výmluvného venkovana, který byl okraden, ale pro svou neodbytnost se jeho případ dostal až před krále a ten zloděje potrestal a poškozenému Chunanupovi jeho odcizené zboží navrátil. Existují také nápisy v hrobkách, které nám sdělují, že pochovaný nekradl:

„Postavil jsem tuto hrobku z poctivě získané hmoty, nevzal jsem nic, co patřilo jinému.“¹⁵²

Vedle obyčejné krádeže se v pramenech setkáváme i s loupežemi, při nichž bylo použito násilí. V Epuverově líčení zkázy Staré říše se dočteme o loupeživých bandách, které po nocích olupují pocestné za pomoci bití a mnohdy i zabití.¹⁵³ Z Pozdní doby se nám dochoval podrobný popis mocenského několikageneračního sporu ve městě Tevzoi (již zmíněný v podkapitole o vraždě). I tento dokument obsahuje pasáže, které se věnují krádeži:

„Když nastalo ráno, uslyšeli o tom kněží i velekněz, šli do jeho domu, vzali všecko, co mu patřilo, rozbořili dům i jeho místo v chrámu, ...“¹⁵⁴

Z pohledu práva jsou důležitější papyry úřední povahy, které se nám dochovaly. Ty totiž dokládají, že krádež byla ošetřena i právem. Nejednalo se tedy, jako v předchozích příkladech, pouze o morální pravidla. Z dochovaných svitků se dočteme, kdo kradl, co kradl a jaký následoval postih. Pachatel musel věc vrátit a zároveň poškozenému zaplatit několika násobek její hodnoty. Nejednalo se tedy o trest ze strany státu, ale o kompenzaci okradené osobě.¹⁵⁵

¹⁵² LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady ...*, s. 29.

¹⁵³ Tamtéž, s. 45.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 156.

¹⁵⁵ ČERNÝ, Jaroslav. Restitution of, and Penalty Attaching to, Stolen Property in Ramesside Times. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1937, roč. 23, č. 2, s. 186-189 [cit. 29. května 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854423>. s. 187-188.

5 Tresty

Otázka trestání ve starém Egyptě není jasně popsána. Kvůli absenci jednotného zákoníku nelze s jistotou určit, jaký trest se ukládal za spáchání toho kterého zločinu. Přesto jsme schopni pomocí kompilace různých pramenů právního i neprávního charakteru poskládat základní podobu ukládání trestů za zločiny spáchané proti státu. Problematictějšími jsou zločiny spáchané proti jednotlivcům, u kterých se nedochovalo takové množství dokladů. Lze usoudit, že sankcí za spáchaný protiprávní čin byla náhrada škody a zaplacení odškodného. Tedy že takové jednání nebylo státem trestáno a vztah mezi poškozeným a pachatelem byl ryze soukromého charakteru. V Egyptě na rozdíl od ostatních států v oblasti neplatila zásada oko za oko, zub za zub. To souvisí s na tehdejší poměry nezvykle silnou ústřední vládou, která již od počátku byla schopna zajišťovat výkon práva.

Důležité je si uvědomit, jaká byla povaha trestů, o nichž se nám dochovaly záznamy. Nejstarší doklady máme z konce Staré říše a První přechodné doby, více ze Střední říše a největší objem z Nové říše a pozdějších období. Bavíme-li se Staré říši a První přechodní době, pak se nám dochovaly nápisy v hrobkách, které stanovují tresty za jejich poškození. V takovém případě je těžké určit, co je nápis reálně obsahující trest stanovený právem, a co je pouhou kletbou. Dané nápisy mají formu výhrůžek a z jejich znění vyplývá, že trest vykonává sám zemřelý, jehož hrobka byla porušena. Existují dva výklady takových napsů. První tvrdí, že se jedná o autentický záznam trestu, prázdné výhrůžky a kletby by neměly požadovaný efekt a nebyly by schopny znesvěcení zabránit.¹⁵⁶ Druhý pohled naopak zastává stanovisko, že musíme brát v potaz kontext doby vzniku těchto napsů. Během První přechodné doby došlo k rozkladu státu, který již nebyl schopen zajišťovat bezpečí hrobek, tak jako doposud. Proto nezbyvalo nic jiného než se obrátit na vyšší autoritu, autoritu bohů.¹⁵⁷ Assmann se domnívá, že kletby nebyly určeny běžným zločincům, ty měla potrestat státní moc, ale že byly určeny správcům hrobek a budoucím vládcům. Kněží byli veřejnou mocí těžko kontrolovatelní a budoucí

¹⁵⁶ WILLEMS, Harco. *Crime, Cult and Capital Punishment (Mo'alla Inscription 8) ...*, s. 39.

¹⁵⁷ ASSMANN, Jan. *When Justice Fails: Jurisdiction and Imprecation in Ancient Egypt and Near East. The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1992, roč. 78, s. 149-162 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3822069>. s. 150.

vládci nebyli kontrolovatelní vůbec, proto byl dohled nad jejich povinnostmi udržovat kult v hrobkách svěřen samotnému zemřelému, který pachatele obžaloval před božím soudem a na základě jeho rozsudku následně sám vykonal trest.¹⁵⁸ Od Střední říše již podobný problém řešit nemusíme, protože znění nápisů má již ryze právní strukturu a je jasné, že dodržování práva a jeho vymáhání je svěřeno státu.¹⁵⁹

V Egyptě lze rozlišit tři základní druhy trestů za zločiny spáchané proti státu. Jedná se o trest smrti, trest uvěznění spojený s nucenými pracemi a bití. Trest smrti se ukládal za vzpouru (a tedy i královraždu) a znesvěcení hrobek. Nucené práce a bití se ukládaly za ostatní provinění vůči státu. Úmysl spáchat trestný čin (třeba i nahlas projevený) nebyl trestán.¹⁶⁰ K základním trestům se většinou přidaly ještě tresty vedlejší, doplňující trest hlavní. Jednalo se zabránění majetku, zbavení úřadu i pro potomky odsouzeného, zákazu postavení hrobky (de facto zákaz pohřbit tělo) a v pozdější době i tzv. trest zapomnění, spočívající ve vymazání všech zmínek o odsouzeném.¹⁶¹

Nejvíce vášní budí bádání ohledně trestu smrti. Původní názor na věc byl takový, že trest smrti se ukládal pouze za vzpouru. Postupně se dospělo k tomu, že i znesvěcení hrobek (mezi což se řadí i jejich vykrádání) bylo trestáno smrtí. Nejednoznačný se je pohled na trest smrti ukládaný za cizoložství. V podkapitole věnované tomuto trestnému činu jsem již rozebral, že cizoložství zřejmě nebylo trestáno ze strany státu. Další polemiky se vedou o způsobu samotné popravy. Prameny mnohdy hovoří nejasně a nelze přesně určit, jak poprava probíhala. Ale v současnosti převládá názor, že odsouzení byli upalováni, stahováni z kůže, stínáni a nabodáváni na kůl.¹⁶²

V případě popravy upálením je problematický překlad ze staré egyptštiny. Lorton jej překládá jako ocejchování a odmítá, že by upálení bylo používáno jako způsob popravy. Tato teze byla vyvrácena a dnes je upalování

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 152-153.

¹⁵⁹ WILLEMS, Harco. Crime, Cult and Capital Punishment (Mo'alla Inscription 8) ..., s. 35.

¹⁶⁰ LORTON, David. The Treatment of Criminals in Ancient Egypt: Through the New Kingdom. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 1977, roč. 20, č. 1, s. 2-64 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3632049>. s. 13-14.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 12.

¹⁶² MUHLESTEIN, Kerry. Royal Executions: Evidence Bearing on the Subject of Sanctioned Killing in the Middle Kingdom. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 2008, roč. 51, č. 2, s. 181-208 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25165240>. s. 205.

považováno za běžný způsob poprav v Egyptě. Přímo o cejchování lidí víme z Egypta strašně málo. Jediné doložené případy se týkají cejchování válečných zajatců poslaných na nucené práce.¹⁶³ O upalování jako trestu píše vezír krále Amenhotepa I.,¹⁶⁴ který porazil núbijské vzbuřence a nechal je upálit. Stejně naložil král Osorkon s thébskými povstalci a v Achšesešonkových pokynech se také píše o upálení jako trestu za vzpouru.¹⁶⁵ Zajímavý je nápis z chrámu ve městě Tod. Podle něj se chrám nacházel v troskách v době, kdy jej navštívil král Senvosret I. Ten vypátral pachatele, kteří chrám znesvětili a za trest je dal upálit. Zajímavé je, že se jedná o první zdokumentovaný výkon trestu, nikoli o pouhou hrozbu sankce.¹⁶⁶ Stejně tak král Neferhotep I. chrání pohřební areál a pod hrozbou upálení zakazuje komukoli s výjimkou kněží vstup do posvátných prostor.¹⁶⁷

Proces upálení byl silně ovlivněn náboženskými představami starých Egyptanů. Již v podkapitole věnované královraždě jsem se zmínil o příběhu boha Usira a jeho bratra boha Sutecha. Poté, co byl Sutech poražen Horem, měl být dle legend upálen. Za to, že někdo zpochybnil *maat* a dal možnost prosadit se *isfetu*, musela následovat smrt podobná té, kterou musel podstoupit Sutech poté, co taktéž zpochybnil řád.¹⁶⁸ Upálení samotné se odehrávalo na chrámových oltářích a velice silně připomínalo chrámové oběti prováděné kněžími.¹⁶⁹ Důležité je si uvědomit, že spálením těla odpadá možnost tělo nabalzamovat a pohřbít. Tedy upálení znamenalo trest smrti jak v tomto, tak na onom světě. Znamenalo odsouzení k definitivnímu zániku jedince.

¹⁶³ LEAHY, Anthony. Death by Fire in Ancient Egypt, ..., s. 199.

¹⁶⁴ MUHLESTEIN, Kerry. Royal Executions ..., s. 187.

¹⁶⁵ LEAHY, Anthony. Death by Fire in Ancient Egypt, ..., s. 200.

¹⁶⁶ WILLEMS, Harco. Crime, Cult and Capital Punishment (Mo'alla Inscription 8) ..., s. 41.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 40.

¹⁶⁸ LEAHY, Anthony. Death by Fire in Ancient Egypt, ..., s. 201.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 202.

Závěr

V této práci jsem zabýval trestním právem ve starověkém Egyptě. Pokusil jsem jej představit v obecné rovině a v kontextu doby. Z tohoto důvodu práce obsahuje jak části, které se věnují obecným dějinám Egypta ve starověku, tak části mající za cíl shrnout pohled Egyptanů na právo a spravedlnost. Proto byl také dán prostor pro vysvětlení pojmu *maat*, pramenům práva, státnímu zřízení v Egyptě a některým ostatním oblastem práva.

Staří Egyptané měli jiné pojetí státu, práva a spravedlnosti, než je dnes běžné. Základem státní ideologie byla představa božského řádu, který se vytratil a úkolem krále a státu by měla být snaha jej znovu nastolit. Proto je král povýšen na boha, aby byl obdařen stejnou mocí, jakou disponovali jeho mýtičtí předchůdci. Král byl považován za potomka bohů, kteří Egyptu vládli kdysi dávno. To, že je král bohem ve výsledku vedlo k představě neomezené moci panovníka. Král je nadán schopnostmi, kterými obyčejní smrtelníci nedisponují. Především schopností nalézat právo, které je v něm zhmotněné. Takto pojatá panovnická moc měla vliv i na prameny práva. Na rozdíl od jiných civilizací v oblasti Blízkého východu se v Egyptě nedochoval žádný zákoník. Důvode je právě král, ve kterém je právo zhmotněné. V představách Egyptanů tak zřejmě nebylo možné právo kodifikovat, protože sepsaný zákoník by byl obecně platný bez ohledu na osobu krále, což bylo nepředstavitelné. Normotvorná činnost králů se omezovala na vydávání nařízení, kterými byla organizována veřejná moc (např. Haremhebovy zákony) nebo které se dotýkali konkrétních záležitostí (např. osvobození jednoho konkrétního chrámu od placení daní).

Výše uvedené však neznamená, že by něco jako obecně závazné právní normy neexistovaly, protože bez právního řádu se žádná rozvinutější společnost neobejde. Egyptské právo mělo charakter zvykového práva. Dále je pravděpodobné, že v praxi se zobecňovala rozhodnutí krále, která byla původně určena jedné konkrétní kauze. V budoucnu se v podobných právních věcech rozhodovalo podobně.

V oblasti trestního práva vidíme, že v první řadě bylo určeno k ochraně státu a jeho zájmů. Ochrana jednotlivce byla až druhořadá, jestli vůbec nějaká. Stát stíhal jednání, která byla namířena proti němu, primárně proti králi. Nejzávažnějším zločinem byla vzpoura, která se mohla projevat různými

způsoby. Nejkrasším projevem vzpoury byla vražda krále. Z pramenů víme o třech případech napadení krále, přičemž ve dvou z nich byl panovník opravdu usmrčen. Za zabití krále následovala smrt. Od vzpoury je třeba odlišovat nesprávný výkon státní správy veřejnými funkcionáři. Jejich motivem nebylo ohrožení systému a svrhnutí krále, ale motivem byl jejich osobní prospěch. Jednalo se o korupci, různé formy protekce, nepoctivý výkon veřejné moci apod. Stát tato jednání považoval za méně škodlivá, a proto byla i mírněji postihována, zpravidla za ně nebyl ukládán trest smrti, ale tělesné tresty spojené s majetkovým postihem a ztrátou společenského postavení. Trest smrti se ukládal i za znesvěcení hrobek, čímž se rozumělo především jejich vykrádání.

Za nevyřešenou považuji otázku trestných činů, které byly spáchány proti jednotlivci. Je evidentní, že stát téměř vůbec nechránil soukromá práva jednotlivců. Jednání, která jsou dnes považována za natolik škodlivá, že se stát rozhodl je trestat, byla v Egyptě považována za soukromé záležitosti. Je pravdou, že takový přístup není v dějinách neobvyklý, ale v Egyptě se zdá, že nebylo stíháno téměř nic. Zvláštním případem je cizoložství, které tento pohled poněkud komplikuje. Existují záznamy, které za jeho spáchání ukládají cizoložné ženě smrt upálením. Ale zároveň se dochovaly jiné doklady, ze kterých se takto silná reakce veřejné moci vyčíst nedá. Nakonec jsem se přiklonil k názoru, že se také jednalo o soukromoprávní záležitost, do které stát nezasahoval.

Co se trestání týče, pak je důležité rozlišovat právě trestné činy proti státu a proti jednotlivcům. Trestné činy proti jednotlivcům byly sankcionovány peněžní pokutou jako jistá míra odškodnění za spáchané bezpráví, kterého se pachatel dopustil na poškozeném. Tyto peníze byly určeny poškozenému, nikoli státu. V případě trestných činů proti státu padaly mnohem přísnější tresty. Trest smrti byl ukládán, ale pouze za spáchání těch nejtěžších zločinů, kterými byla vzpoura proti králi a znesvěcení hrobek. Způsobem poprav bylo upálení, které se nápadně podobalo chrámovému obětování zvířat bohům. Lze tedy dovodit, že poprava měla silně náboženský podtext. Vedle trestu smrti se za méně závažné zločiny ukládaly tělesné tresty a nucené práce. S těmi se jako vedlejší tresty ukládalo propadnutí majetku pachatele státu ztráta možnosti zastávat veřejné úřady i pro pachatelovy potomky. Pokud bylo pachateli dovoleno postavit si hrobku, pak o toto svolení přišel. Prameny nerozlišují pachatele podle

jejich původu. Všichni obyvatelé Egypta byli trestáni stejně, neexistovali tresty pro vyšší třídu a pro nižší třídu, formálně si všichni svobodní byli rovni. Z pramenů jsem nebyl schopen vyvodit, jak se posuzovala trestní odpovědnost otroků. Jestli bylo možno uložit trest přímo jim, nebo jestli za svého otroka zodpovídal jeho majitel, případně jaké tresty se otrokům ukládaly.

Právní dějiny Egypta by zasluhovaly větší pozornost, než jaká je jim v současnosti věnovaná. Na první pohled se zdá, že se nejedná o nijak zvlášť zajímavý právní řád. Zároveň neexistuje právnická literatura psaná přímo Egyptěany, tudíž není moc co zkoumat. Ale při hlubším studiu člověk dospěje k závěru, že něco jako obecné právo muselo existovat, že tak rozvinutá civilizace nemohla fungovat pouze na základě libovůle jednoho člověka. Ten sice mohl v pro něj zajímavých případech rozhodovat sám podle sebe, ale běžný právní styk se musel řídit určitými všeobecně akceptovanými pravidly.

Zdroje

- 1) ALLAM, S. Egyptian Law Courts in Pharaonic and Hellenistic Times. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online], 1991, roč. 77, s. 109-127 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3821957>.
- 2) ASSMANN, Jan. *Egypt. Theologie a zbožnost rané civilizace*. Praha: OIKOYMENH, 2002, 306 s.
- 3) ASSMANN, Jan. *Panství a spása: politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012, 335 s.
- 4) ASSMANN, Jan. When Justice Fails: Jurisdiction and Imprecation in Ancient Egypt and Near East. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1992, roč. 78, s. 149-162 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3822069>.
- 5) BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav ml. *Právní dějiny mimoevropských zemí (stručný nástin)*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 243 s.
- 6) BÁRTA, Miroslav. Egyptian Kingship during the Old Kingdom. IN: HILL, Jane, JONES, Philip, MORALES, Antonio (eds.). *Experiencing Power, Generating Authority. Cosmos, Politics, and the Ideology of Kingship in Ancient Egypt and Mesopotamia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2013, s. 257-283.
- 7) ČERNÝ, Jaroslav. Restitution of, and Penalty Attaching to, Stolen Property in Ramesside Times. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1937, roč. 23, č. 2, s. 186-189 [cit. 29. května 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854423>.
- 8) DE BUCK, Adriaan. The Judicial Papyrus of Turin. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1937, roč. 23, č. 2, s. 152-164 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854420>.
- 9) EYRE, C. J. Crime and Adultery in Ancient Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1984, roč. 70, s. 92-105 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3821579>.

- 10) GOEDICKE, Hans. Was Magic Used in the Harem Conspiracy against Ramesse III? *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1963, roč. 49, s. 71-92 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3855702>.
- 11) HASCH, Karel. IN: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, 976 s.
- 12) KNOLLOVÁ, Michaela. *Trestní právo starověkého Egypta a Chetitské říše. Komparativní studie*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2012, 136 s.
- 13) KRAEMER, Casper J. Jr. Bureaucracy and Petty Graft in Ancient Egypt. *The Classical Weekly* [online]. 1927, roč. 20, č. 21, s. 163-168 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/4388968>.
- 14) LEAHY, Anthony. Death by Fire in Ancient Egypt. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 1984, roč. 27, č. 2, s. 199-206 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3632103>
- 15) LEXA, František. *Staroegyptské čarodějnictví*. Praha: Anomal, 1996, 327 s.
- 16) LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Výklad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, 239 s.
- 17) LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II. Doklady*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, 210 s.
- 18) LORTON, David. The Treatment of Criminals in Ancient Egypt: Through the New Kingdom. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 1977, roč. 20, č. 1, s. 2-64 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3632049>.
- 19) MAY, Larry. *Ancient Legal Thought: Equity, Justice, and Humaneness From Hammurabi and the Praraohs to Justinian and the Talmud*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 754 s.

- 20) MORENO GARCÍA, Juan Carlos. Building the Pharaonic State: Territory, Elite, and Power in Ancient Egypt in the 3rd Millennium BCE. IN: HILL, Jane, JONES, Philip, MORALES, Antonio (eds.). *Experiencing Power, Generating Authority. Cosmos, Politics, and the Ideology of Kingship in Ancient Egypt and Mesopotamia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2013, s. 185-217.
- 21) MUHLESTEIN, Kerry. Royal Executions: Evidence Bearing on the Subject of Sanctioned Killing in the Middle Kingdom. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* [online]. 2008, roč. 51, č. 2, s. 181-208 [cit. 18. května 2021]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25165240>.
- 22) MÜLLER-WOLLERMANN, Renate. Crime and Punishment in Pharaonic Egypt. *Near Eastern Archaeology* [online], 2015, roč. 78, č. 4, s. 228-235 [cit. 6. dubna 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.4.0228>.
- 23) PEET, T. Eric. The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. I. Papyrus Mayer A. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1915, roč. 2, č. 3, s. 173-177 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3853828>.
- 24) PEET, T. Eric. The Great Tomb Robberies of the Ramesside Age. Papyri Mayer A and B. II. Papyrus Mayer B. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1915, roč. 2, č. 4, s. 204-206 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3853471>.
- 25) PEET, T. Eric. Fresh Light on the Tomb Robberies of the Twentieth Dynasty at Thebes: Some New Papyri in London and Turin. *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1925, roč. 11, č. 1/2, s. 37-55 [cit. 10. listopadu 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3854271>.
- 26) SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3. vydání. Praha: Leges, 2010, 808 s.
- 27) SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 1134 s.

- 28) STRUDWICK, Nigel. *The Administration of Egypt in the Old Kingdom: The Highest Titles and their Holders*. London: KPI Limited, 1985, 366 s.
- 29) TRIGGER, B. D. a kol. *Starověký Egypt: Dějiny společnosti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2005, 447 s.
- 30) TUREČEK, Josef a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, 637 s.
- 31) TYLDESLEY, Joyce. *Jak soudili faraoni: zločin a trest ve starém Egyptě*. Praha: Metafora, 2001, 173 s.
- 32) VACHALA, Břetislav a kol. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri, 2007, 527 s.
- 33) VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992, 175 s.
- 34) VAN DE MIEROOP, Marc. *A History of Ancient Egypt*. 2. vydání. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2021, 415 s.
- 35) VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 67 s.
- 36) WILLEMS, Harco. Crime, Cult and Capital Punishment (Mo'alla Inscription 8). *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1990, roč. 76, s. 27-54 [cit. 1. června 2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/3822006>.
- 37) ŽÁBA, Zbyněk. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1968, 198 s.